

Influence of Rural Women's Entrepreneurship Capabilities on their Empowerment: A Case Study in Kermanshah Province

Amirhossein Alibaygi^{1*}, Masoumeh Thaghibaygi²

¹Department of Agricultural Extension and Education, College of Agriculture & Natural Resources, Razi University, Kermanshah, Iran.

²Department of Agricultural Extension and Education, College of Agriculture & Natural Resources, Razi University, Kermanshah, Iran.

Article Info

Article type:
Research Full Paper

Article history:
Received: 08.10.2022
Revised: 01.11.2022
Accepted: 27.11.2022

Keywords:
Rural women
Empowerment
Entrepreneurship
Sustainable rural
development

ABSTRACT

Women need empowerment with an entrepreneurial approach to achieve success in economic Activities. This descriptive-correlational research was conducted with the aim of investigating the effect of rural women's entrepreneurial abilities on their empowerment level. The statistical population was rural women, housewives and heads of households in Kermanshah Province (N=221,358). Sample members (n=354) were selected by multi-stage random sampling method. The research tool was a questionnaire with three parts including individual characteristics, the degree of empowerment with three dimensions of economic, social, and leadership, and entrepreneurial capabilities with four dimensions of independence, innovation, risk-taking and transactional acting. Validity and reliability of the instrument were confirmed by convergent validity, Cronbach's alpha coefficient and composite reliability. Based on the results, rural women were moderately capable in both economic and social dimensions and they had the desired ability in the leadership dimension. In terms of entrepreneurial ability, they were very weak in the innovation dimension, almost weak in the transactional dimension, and average in the independence and risk-taking dimensions. Entrepreneurial capabilities have had a significant positive effect on empowerment. Based on the results, extension programs should be developed to expand entrepreneurial activities for rural women.

Cite this article: Alibaygi, A.H., Thaghibaygi, M. 2022. Influence of Rural Women's Entrepreneurship Capabilities on their Empowerment: A Case Study in Kermanshah Province. *Journal of Studies in Entrepreneurship and Sustainable Agricultural Development*, 9 (4), 19-44.

© The Author(s).

DOI: 10.22069/jead.2022.20653.1651

Publisher: Gorgan University of Agricultural Sciences and Natural Resources

تأثیر قابلیت‌های کارآفرینی زنان روستایی بر توانمندسازی آنها: مورد مطالعه، استان کرمانشاه

امیرحسین علی بیگی^{۱*}، معصومه تقی بیگی^۲

۱. گروه ترویج و آموزش کشاورزی، پردیس کشاورزی و منابع طبیعی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران. رایانامه: baygi1@gmail.com

۲. گروه ترویج و آموزش کشاورزی، پردیس کشاورزی و منابع طبیعی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله کامل علمی- پژوهشی	زنان برای کسب موفقیت در انجام فعالیت‌های اقتصادی به توانمندسازی با رویکرد کارآفرینی نیاز دارند. این پژوهش توصیفی-همبستگی با هدف بررسی تأثیر قابلیت‌های کارآفرینی زنان روستایی بر میزان توانمندسازی آنها انجام شد. افراد مشارکت‌کننده در این پژوهش زنان روستایی خانه‌دار و سرپرست خانوار استان کرمانشاه به تعداد ۲۲۱۳۵۸ نفر بودند که بر اساس جدول کرجسی و مورگان تعداد ۳۵۴ نفر از آنها به روش نمونه‌گیری تصادفی چند مرحله‌ای انتخاب شدند. ابزار پژوهش پرسشنامه محقق‌ساخته با سه بخش ویژگی‌های فردی، میزان توانمندسازی با سه بعد اقتصادی، اجتماعی، رهبری و قابلیت‌های کارآفرینی با چهار بعد استقلال‌طلبی، نوآوری، ریسک‌پذیری و فراکنشی عمل کردن بود که روایی و پایایی آن توسط روایی همگرا، ضریب آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی تأیید شد. برای تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار SPSSWIN20 و PLSWIN3 استفاده شد. بر اساس نتایج، زنان روستایی در دو بعد اقتصادی و اجتماعی از توانمندی متوسط و در بعد رهبری از توانمندی مطلوب برخوردار بودند. آنها از لحاظ قابلیت کارآفرینی در بعد نوآوری بسیار ضعیف، در بعد فراکنشی عمل کردن، تقریباً ضعیف و در دو بعد استقلال‌طلبی و ریسک‌پذیری متوسط بودند. بر اساس نتایج مدل‌سازی معادلات ساختاری، قابلیت‌های کارآفرینی بر روی توانمندسازی تأثیر مثبت و معناداری داشت. بر مبنای نتایج پیشنهاد می‌شود که برنامه‌های ترویجی برای توسعه فعالیت‌های کارآفرینانه زنان روستایی توسعه باید تا در نهایت محیطی کارآفرینانه برای آنان حاکم گردد.
واژه‌های کلیدی: زنان روستایی توانمندسازی کارآفرینی توسعه پایدار روستایی	

استناد: علی بیگی، ا.ح.، تقی بیگی، م. (۱۴۰۱). تأثیر قابلیت‌های کارآفرینی زنان روستایی بر توانمندسازی آنها: مورد مطالعه،

استان کرمانشاه. *مطالعات کارآفرینی و توسعه پایدار کشاورزی*، ۹ (۴)، ۱۹-۴۴.

DOI: 10.22069/jead.2022.20653.1651

ناشر: دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان

© نویسندگان.

مقدمه

یکی از شاخص‌های نوسازی اقتصاد ملی و توسعه اجتماعی، مشارکت زنان و نحوه ایفای نقش آنان در فعالیت‌های اقتصادی است (Alhaji Ali and Salisu, 2019). زنان روستایی نقش بارزی در فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی دارند و رسیدن به توسعه پایدار روستایی توجه بیشتر به زنان را که دوشادوش و همپای مردان در فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی مشارکت دارند، می‌طلبد (قنبری و انصاری، ۱۳۹۴). زنان به عنوان نیمی از جمعیت به‌رغم برخورداری از ظرفیت‌های فراوان در زمینه فعالیت‌های کشاورزی و غیرکشاورزی، به دلیل بی‌توجهی به توانمندسازی آنها، از آموزش مهارت‌های نوین و ارتباط مستقیم با بازار کار محروم هستند (مهاجری و همکاران، ۱۳۹۵؛ ملکی و همکاران، ۱۳۹۴). همچنین، آنان حضور مؤثر در فعالیت‌های اجتماعی و تصمیم‌گیری‌ها، برنامه‌ریزی‌های توسعه اجتماعی-اقتصادی و کالبدی ندارند و همواره به عنوان اقشار آسیب‌پذیر، با چالش‌های متعددی نظیر بی‌قدرتی، ضعف جسمانی و فقر روبرو هستند. محرومیتی که اساساً جایگاه اجتماعی و اقتصادی آنها را در فرآیند توسعه پایدار به شدت کاهش می‌دهد (شفیعی‌ثابت و یوسفی، ۱۳۹۴). بررسی‌ها نشان می‌دهد که زنان بیش از مردان در معرض فقر و تبعیض جنسیتی قرار دارند (Diirro et al., 2018). بنابر تحقیقات انجام شده در فائو بیش از ۷۵ درصد از جمعیت فقرا کشورهای جهان در مناطق روستایی زندگی می‌کنند و این در حالی است که ۷۰ درصد از جمعیت فقرا کشورهای جهان را زنان تشکیل می‌دهند (صیدایی و صادقی، ۱۳۹۳) که سبب کاهش کیفیت زندگی آنها شده است (Chandra et al., 2017). این موضوع به این دلیل است که زنان از قابلیت‌ها و امکانات لازم برای افزایش

توانمندی خود برخوردار نیستند (تاراسی و همکاران، ۱۳۹۹). لذا در مباحث توسعه، توانمندسازی زنان به یک نقطه کانونی برای توسعه و یکی از شاخص‌های مهم توسعه‌ای تبدیل شده است (Hoque et al., 2020)، به‌طوری‌که بسیاری از سازمان‌های بین‌المللی، از جمله سازمان ملل متحد، توانمندسازی زنان را به عنوان یک عامل کلیدی در کاهش شکاف‌های جنسیتی و در راستای توسعه روستایی مدنظر قرار داده‌اند (Diirro et al., 2018). در جامعه روستایی ایران همانند سایر کشورهای در حال توسعه شکاف عمیقی بین زنان و مردان وجود دارد (آرامش و همکاران، ۱۳۹۹).

جمعیت زنان شاغل روستایی یک میلیون و دویست هزار نفر و زنان روستایی با اشتغال ناقص نزدیک به شصت هزار نفر است. همچنین میزان بیکاری زنان روستایی در کل کشور ۱۰/۳ درصد در برابر مردان روستایی با میزان بیکاری ۸/۵ درصد است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵). میانگین سنی زنان روستایی در سال ۱۳۹۵ نسبت به سال ۱۳۹۰ افزایش یافته است. بنابراین مسئله پیر شدن جمعیت زنان روستایی از یک‌سو، افزایش تجرد زنان روستایی و میزان بیکاری رو به افزایش در نواحی روستایی همگی می‌توانند مسئله زنان روستایی و اهمیت اشتغال آنها را نشان دهد (آرامش و همکاران، ۱۳۹۹). روند توسعه اقتصادی در کشورهای در حال توسعه بیانگر این واقعیت است که اقتصاد تحت تأثیر کارآفرینی است و تا زمانی که زمینه گسترش توانایی‌های کارآفرینی زنان روستایی به عنوان نیمی از جمعیت جامعه روستایی فراهم نشود و آسیب‌های موجود در این مسیر شناسایی و برطرف نگردد، این بازیگران پنهان به جایگاهی که در خور منزلت انسانی آنها است، دست نخواهند یافت (رضایی‌مقدم و نعمت‌پور، ۱۳۹۳).

کارآفرینی یکی از زمینه‌هایی است که زنان روستایی می‌توانند از ظرفیت‌های فکری و توانایی‌های بالقوه خود استفاده کنند و جامعه روستایی را از ثمرات تلاش‌های خود بهره‌مند سازند (عناستانی و همکاران، ۱۳۹۶). کارآفرینی به عنوان مدل توسعه اقتصادی در خدمت به مردم نقاط روستایی با افزایش شغل، درآمد و ایجاد ثروت در بهبود کیفیت زندگی آنان مؤثر است و ابزار مهمی برای رسیدن به توسعه پایدار به شمار می‌آید (Hoque et al., 2020). ارتقای قابلیت‌های کارآفرینانه زنان روستایی باعث می‌شود که آنها از اعتماد به نفس لازم در راستای ریسک‌پذیری برخوردار باشند و بتوانند مخاطرات شروع یک فعالیت را بپذیرند، منابع لازم را در راستای فعالیت‌ها بسیج و گردآوری کنند و بتوانند بازار مناسبی برای کسب و کار خود فراهم نمایند و در نهایت اقدام به راه‌اندازی یک کسب و کار کنند (مطیعی‌لنگرودی و همکاران، ۱۳۹۱). در واقع کارآفرینی زنان روستایی راهکار مهمی در نظریه‌های توسعه برای توانمندسازی آنها در کشورهای در حال توسعه مانند ایران به شمار می‌رود (آرامش و همکاران، ۱۳۹۹). منظور از توانمندسازی این است که زنان روستایی ضمن دسترسی به منابع و تسهیلات بانکی، از استقلال مالی، قدرت بازپرداخت وام و قدرت پس‌انداز برخوردار باشند، در صندوق اعتبارات خرد، شرکت‌های تعاونی و فعالیت‌های تولیدی روستا مشارکت داشته باشند (Kumar Gutm and MiShra, 2016)، نگرش مثبتی به نقش زنان در جامعه داشته و از استقلال، اعتماد به نفس و خودکارآمدی، عزت‌نفس، توانایی بیان آرزوها و پیگیری علایق خود برخوردار باشند (Kumar, 2017).

بدین ترتیب زنان روستایی از طریق فرآیند توانمندسازی باید از نظر اقتصادی، "مولد"، از نظر اجتماعی، "فعال" و از نظر روانشناختی، "سالم" باشند

(عظیمی، ۱۴۰۰). بر این اساس می‌توان گفت از عمده‌ترین موضوعاتی که زنان برای موفقیت در انجام فعالیت‌های اقتصادی و کسب درآمد به آن نیاز دارند توانمندسازی با رویکرد کارآفرینی است (منفرد، ۱۳۹۵؛ Hoque et al., 2020). بخش روستایی استان کرمانشاه به کشاورزی متکی و شغل اصلی بسیاری از روستاییان کشاورزی می‌باشد. زنان روستایی این منطقه در تمامی فعالیت‌های کشاورزی (مانند کشت و برداشت محصولات کشاورزی)، تولید لبنیات و... همپای مردان علاوه بر امور خانه‌داری، همسررداری و بچه‌داری سهم می‌باشند. اما هنوز سهم شایسته‌ای در اقتصاد به دست نیاورده‌اند. اگرچه مشخص نیست میزان توانمندی آنها به چه میزان است و چگونه می‌توان برای برنامه‌ریزی راهبردی ارتقای توانمندسازی کارآفرینانه آنها اقدام نمود. اما برخی مطالعات انجام شده نشان می‌دهد که زنان روستایی استان کرمانشاه از لحاظ اقتصادی، اجتماعی و مشارکت سیاسی وضعیت مناسبی ندارند (ملکی و همکاران، ۱۳۹۴). به طوری که میانگین نرخ مشارکت زنان در کشورهای توسعه یافته در سال میلادی گذشته به ۵۲ درصد رسیده است (عظیمی، ۱۴۰۰). در حالی که زنان روستایی استان کرمانشاه از نظر نرخ مشارکت اقتصادی، جایگاه ۱۲۷ام را در کشور به خود اختصاص داده‌اند (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵) و تا میانگین کشورهای توسعه یافته فاصله زیادی وجود دارد. علاوه بر آن، مطالعات نشان می‌دهد که آسیب‌های روانی، فقر آموزشی-رفاهی، آسیب‌های اجتماعی، فقر اقتصادی-بهداشتی و چالش‌های فراروی ازدواج، از جمله مشکلات زنان و دختران در استان کرمانشاه می‌باشد (رستمی و همکاران، ۱۳۹۳). گزارش «نگاهی به وضعیت زنان در استان کرمانشاه» نیز که در سال ۱۳۹۴ توسط معاونت رئیس‌جمهور در امور زنان تهیه شد حاکی از نامطلوب بودن شرایط زنان این استان می‌باشد. با توجه به اینکه

همچون حق انتخاب، امکان انتخاب، کنترل، قدرت و دیگر مفاهیم نزدیک به این موارد به تناوب در تعاریف موجود از توانمندسازی مورد اشاره قرار گرفته‌اند (زمانی مقدم و افشانی، ۱۴۰۰). این مفاهیم ناظر بر بهره‌مندی زنان از توانایی لازم برای اتخاذ تصمیم‌های مؤثر و مهم برای خود و خانواده‌هایشان می‌باشد (Osama Sam et al., 2020). توانمندی و توانمندسازی زنان را می‌توان با مؤلفه‌هایی همچون تقویت جرئت دست‌یابی به هدف، توانایی لازم برای عملی ساختن خواسته‌های خود، آگاهی از نیازهای درونی خود، افزایش خوداتکایی، گسترش حق انتخاب در زندگی، فائق آمدن بر شرم بی‌مورد، داشتن اعتماد به نفس و اطمینان خاطر، توانایی ارزیابی صحیح و شناخت واقعی خویش، آگاهی به استعدادها و محدودیت‌های خویش و قدرت رویارویی با دشواری‌ها نشان داد (Hoque et al., 2020). علاوه بر این، توانمندسازی اجازه می‌دهد که زنان مرزهای زندگی خویش را تعریف کنند، بر رولبط خود با دیگران نظارت داشته باشند و جنس دوم و وابسته نباشند (Hechevarria et al., 2019). در واقع توانمندسازی زنان فرآیندی است که زنان برای سازماندهی خودشان توانمند می‌شوند، اعتماد به نفس خود را افزایش داده و از حقوق خود برای انتخاب مستقل و کنترل بر منابع که منجر به از دست رفتن جایگاه فرودستی ایشان می‌گردد، دفاع می‌کنند (قجری و حق‌پرست، ۱۴۰۱).

توانمندسازی به زنان این امکان را می‌دهد تا هویت اصلی و توانایی‌شان را در همه زوایای زندگی درک کنند. بر این اساس توجه به رهیافت‌های تقویت و توسعه توانمندی‌های زنان، نه تنها به نفع خود آنان است، بلکه به اقتصاد خانوار نیز کمک می‌کند. توانمندسازی زنان نیازمند نگاهی عمیق‌تر و برخوردی همه‌جانبه‌تر است، به ویژه آن که جمعیت زنان، یک

فعالیت‌های عمده مناطق روستایی توسط زنان انجام می‌پذیرد، لذا در چارچوب مفهوم توسعه‌ی روستایی و کشاورزی، آنچه بیشتر باید مورد توجه و دقت قرار گیرد تأکید بر توانمندسازی این منابع عظیم انسانی و بهبود وضعیت و شرایط کار آنان در عرصه جوامع روستایی است که بر اساس مطالب بالا این مهم را می‌توان از طریق توسعه کارآفرینی در بین زنان تحقق بخشید. به طور قطع در شرایط اقتصادی فعلی جامعه و کاهش میزان نزولات جوی در سال‌های اخیر که سبب مهاجرت برخی از مردان و افراد جوان روستا به شهرها به قصد پیدا کردن شغل شده است، توسعه کارآفرینی زنان روستایی می‌تواند با افزایش نقش زنان در اقتصاد خانوار باعث کاهش مهاجرت، فقر روستایی و بهبود معیشت پایدار خانواده‌ها شود. لذا در این پژوهش به بررسی تأثیر قابلیت‌های کارآفرینی بر میزان توانمندسازی زنان روستایی استان کرمانشاه پرداخته شده است. به منظور دستیابی به هدف اصلی پژوهش اهداف اختصاصی زیر مورد بررسی قرار گرفت:

— وضعیت موجود توانمندی زنان روستایی استان کرمانشاه؛

— وضعیت موجود قابلیت‌های کارآفرینی زنان روستایی استان کرمانشاه؛

— تأثیر قابلیت‌های کارآفرینی زنان روستایی استان کرمانشاه بر توانمندسازی آنها.

مبانی نظری و پیشینه تحقیق

توانمندسازی زنان یکی از مفاهیم اصلی توسعه است، دلیل تأکید بر توانمندسازی زنان، به این سبب است که زنان بیش از مردان، در معرض فقر و تبعیض جنسیتی قرار دارند و موانع و محدودیت‌های زیادی بر سر راه تغییر و تحول پایگاه اقتصادی و اجتماعی آنان وجود دارد. هر چند توافق جامعی در ارتباط با تعریف توانمندسازی وجود ندارد، اما به طور کلی مفاهیمی

دسترسی زنان به سرمایه و شبکه تجاری و عوامل فردی مانند اعتماد به نفس، استقلال‌طلبی و پشتکار در کارآفرینی زنان مهم است. در همین راستا نتیجه مطالعه Nawaz (۲۰۱۰) در بنگلادش نشان داد که بین توسعه کارآفرینی و توانمندسازی زنان ارتباط وجود دارد. بر اساس نتایج، تأمین مالی به توانمندسازی زنان کمک می‌کند و مشارکت در فعالیت‌های کارآفرینی باعث توانمندسازی اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی زنان می‌شود.

عظیمی (۱۴۰۰) در مطالعه خود به بررسی میزان توانمندسازی زنان روستایی پرداخت. در این مطالعه به منظور بررسی وضعیت موجود توانمندی زنان روستایی شاخص‌های مختلف مانند میزان پس‌انداز زنان روستایی، نگهداری پس‌انداز، میزان دانش و مهارت زنان روستایی، شرکت زنان در کلاس‌های آموزشی، یادگیری مهارت، سرمایه اجتماعی، رهبری و فعالیت‌های جمعی مورد بررسی قرار گرفت که در بیشتر شاخص‌های مورد بررسی زنان از وضعیت مناسبی برخوردار نبودند.

بر اساس نتیجه پژوهش رفیعی و همکاران (۱۳۹۹) زمینه‌های فرهنگی (سطح تحصیلات، شرکت در کارگاه‌ها، دریافت مشاوره از انجمن‌های تخصصی، شرکت در دوره‌های کارآفرینی، مشاوره با سایر کارآفرینان) و اجتماعی (حمایت خانواده، حمایت سایر گروه‌ها، مسئولیت‌پذیری اجتماعی، نگرش خانواده، نگرش عمومی به کارآفرینی محیط زندگی، الگوپذیری از کارآفرینان، گرایش عمومی به کارآفرینان، عضویت در انجمن‌های کارآفرینی، عضویت در گروه‌های کارآفرینی رسمی و غیر رسمی، اعتماد اجتماعی) بیشترین تأثیر را بر میزان توانمندی زنان داشته است. نتیجه پژوهش تاراسی و همکاران (۱۳۹۹) نشان داد که میزان توانمندی زنان روستایی شهرستان زنجان در وضعیت نامناسبی قرار دارد و تنها بعد سیاسی

گروه همگن نیستند و در میان آن‌ها گروه‌های متعددی مانند زنان فقیر، اقلیت‌های قومی، سرپرست خانوار و... وجود دارد (نوروزی، ۱۳۹۵). بر این اساس یکی از راه‌های تقویت توانمندی زنان از طریق توسعه قابلیت‌های کارآفرینی در آنها می‌باشد که لازم است مورد توجه قرار گیرد (Hoque et al., 2020). پژوهش‌هایی مشابه مطالعه حاضر انجام شده است که در ادامه به نتایج برخی از این مطالعات پرداخته می‌شود.

توانمندسازی زنان از طریق توسعه کارآفرینی در بنگلادش توسط Hauck et al. (۲۰۲۰) مورد بررسی قرار گرفت. آنها در مطالعه خود شش مؤلفه چارچوب قانونی، دسترسی به خدمات ملی، آموزش کارآفرینی، دسترسی به تسهیلات، نقش انجمن‌های تجاری زنان و مشارکت خانواده و همسر را بر توسعه کارآفرینی زنان مورد بررسی قرار دادند. بر اساس نتایج، آموزش کارآفرینی، انجمن‌های حمایتی مختلف و همکاری خانواده بر میزان توانمندی زنان مؤثر است. اما بین توانمندی کارآفرینی و دسترسی به منابع مالی و تسهیلات ارتباطی وجود نداشت. همچنین نتیجه مطالعه آنها نشان داد که توسعه کارآفرینی بر ابعاد سه گانه توانمندی یعنی اقتصادی، رهبری و اجتماعی مؤثر است. راهبردهای کارآفرینی و توانمندسازی زنان برای توسعه ملی توسط Alhaji Ali and Salisu (۲۰۱۹) مورد بررسی قرار گرفت. بر اساس نتایج، ارائه آموزش رایگان، برنامه کسب مهارت، ارائه وام معوقه به منظور توسعه کارآفرینی زنان مهم است.

مطالعه Baig et al. (۲۰۱۷) در ارتباط با تأثیر توانمندسازی زنان در توسعه روستایی پاکستان نشان داد که آموزش، فرصت‌های شغلی و دسترسی به رسانه‌ها به خصوص تلویزیون در توانمندسازی زنان مؤثر است. نتیجه پژوهش Tlaiss (۲۰۱۴) نشان داد که عوامل اجتماعی-فرهنگی مانند حمایت خانواده،

زنان به توانایی‌های خود می‌باشد. در مطالعه گلکاردفر و رضایی مقدم (۱۳۹۸) روحیه کارآفرینی، شرکت در کلاس‌های آموزشی، دانش کارآفرینی، میزان استفاده از منابع اطلاعاتی، فضای کسب و کار، سیاست‌های حمایتی و مهارت در تدوین طرح تجاری بیشترین تأثیر را بر توانمندسازی زنان داشته‌اند.

نتیجه پژوهش عنابستانی و همکاران (۱۳۹۶) نیز نشان داد که متغیر توانمندسازی زنان روستایی با مدیریت پروژه‌های کارآفرینانه (مدیریت هزینه، مدیریت زمان، مدیریت ریسک، مدیریت منابع انسانی و مدیریت کیفیت) دارای ارتباط مثبت و معناداری است. نتیجه پژوهش اکبرپور (۱۳۹۵) نشان داد که از بین ده عامل مورد بررسی شش عامل پشتکار، سازمانی، مالی، خلاقیت، احساس موفقیت و کنترل درونی در توانمندسازی کارآفرینی روستاییان مؤثر بوده است. به نقل از وطن‌خواه نوغانی و همکاران (۱۳۹۵) افزایش توجه به زنان در برنامه‌های توسعه نواحی روستایی در سطوح بالای تصمیم‌گیری، تعیین نیازهای آموزشی زنان روستایی و برگزاری دوره‌های آموزشی لازم، افزایش دسترسی زنان روستایی به منابع مالی و اعتباری دولتی برای راه اندازی کسب و کارهای جدید، ایجاد فرصت‌های شغلی غیرزراعی در روستا، حمایت از بنیه اقتصادی زنان روستایی در قالب تشکل‌ها، اتحادیه‌ها، شبکه‌ها و تعاونی‌های تولید در توانمندسازی زنان مؤثر است.

نتایج حاصل از مطالعات مبانی نظری و همچنین پروژه‌ی دیده‌بان جهانی کارآفرینی نشان می‌دهند که ارتباط مثبت و معنی‌داری بین فعالیت‌های کارآفرینانه و رشد اقتصادی وجود دارد. بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که کارآفرینی روستایی راهکاری جدید در نظریه‌های توسعه برای توانمندسازی و ظرفیت‌سازی در مناطق روستایی به منظور تغییر الگوی زندگی کنونی به الگوی مطلوب و شایسته‌ی انسانی، کاهش شکاف

توانمندی زنان در وضعیت مطلوبی قرار دارد. نتیجه این مطالعه نشان داد که توانمندی زنان تحت تأثیر ابعاد اقتصادی، اجتماعی، محیطی و نهادی قرار دارد. مطالعه زریه و همکاران (۱۳۹۹) نیز نشان داد که عوامل فردی (نگرش کارآفرینانه، مهارت‌های برنامه‌ریزی، استقلال‌طلبی، نوآوری، رهبری، شبکه‌سازی، ریسک‌پذیری، انگیزه، ویژگی‌های فردی، شناسایی فرصت)، اقتصادی (تأمین مالی، بازاریابی، جذب منابع)، اجتماعی-فرهنگی (جامعه‌پذیری، مشارکت اجتماعی، سرمایه انسانی، سرمایه اجتماعی، تعهد اجتماعی و...) و سیاسی-اداری (فرهنگ سازمانی، عوامل سیاسی-حقوقی) در توسعه کارآفرینی زنان دارای اهمیت هستند.

در همین راستا پژوهش توسط میرزاخانی (۱۳۹۹) با عنوان مطالعه جامعه‌شناختی راهکارهای توانمندسازی زنان روستایی و عشایر نشان داد که مهمترین عوامل مؤثر بر توانمندسازی زنان روستایی و عشایر همکاری آنان در فعالیت‌های اقتصادی، عوامل فردی و اجتماعی می‌باشد. همچنین بر اساس نتایج موانع موجود در مسیر توانمندسازی زنان عواملی نظیر نبود فرصت‌های شغلی، پایین بودن میزان تحصیلات، وجود تعصبات خانوادگی و نبود حمایت‌های قانونی و شبکه ارتباطی می‌باشد. نتیجه پژوهش عربخانی و همکاران (۱۳۹۸) نشان داد که مهمترین موانع توانمندسازی زنان روستایی عدم برخورداری آنها از رفاه اجتماعی، عدم آموزش و ظرفیت‌سازی لازم برای زنان روستایی، نادیده گرفتن نقش زنان در اقتصاد روستایی، فقر شدید، وجود نگرش جنسیتی در روستا، کم‌سوادی، عدم دسترسی به سرمایه، امکانات و خدمات، نگرش سنتی به توانمندسازی زنان، ضعف مشارکت زنان، عدم توجه به مدیریت زنان روستایی، بی‌اعتمادی مردم نسبت به توانایی زنان روستایی، عدم باور به پتانسیل اجتماعی-سیاسی زنان و عدم باور

شهر و روستا و ایجاد برابری اقتصادی، اجتماعی، محیطی و نهادی است.

بر این اساس در بررسی مطالعات گذشته چند نقطه ضعف آشکار می‌شود که ضرورت انجام این پژوهش را آشکار می‌سازد: نخست اینکه علی‌رغم انجام مطالعات در خصوص توانمندسازی و کارآفرینی زنان، اما در هنگام قرار دادن این دو مبحث در کنار و در ترکیب با هم، منابع پژوهش کاهش می‌یابند. از این جهت که جامعه روستایی و ایجاد قابلیت کارآفرینی در نواحی مختلف، حلت‌های خاص خود را دارند. تنها در تعداد محدودی از مطالعات به تأثیر کارآفرینی بر توانمندی زنان پرداخته شده است (رفیعی و همکاران، ۱۳۹۹؛ زریه و همکاران، ۱۳۹۹؛ عنابستانی و همکاران، ۱۳۹۶؛ Hauck et al., 2020; Nawaz, 2010). عمده مطالعات داخلی بر توانمندسازی زنان روستایی به‌طور کلی متمرکز بوده‌اند. در مطالعات خارجی نیز بر سنجش توانمندسازی و تأثیر آن بر جنبه‌های مختلف زندگی زنان پرداخته شده است. بر این اساس و با توجه به محدودیت‌ها و نقاط ضعفی که در مطالعات پیشین مشاهده گردید، اجرای این پژوهش با توجه به بدیع بودن آن در کشور از نظر تلفیق دو مفهوم علمی مهم و اساسی توانمندسازی و کارآفرینی، زمینه شناخت لازم را پیش‌روی برنامه‌ریزان بخش‌های خصوصی و دولتی قرار می‌دهد تا با تصمیماتی مبتنی بر واقعیات عینی زمینه‌های توسعه کارآفرینی زنان روستایی و توانمندسازی آنها و در نتیجه توسعه پایدار نواحی روستایی را فراهم نمایند.

بر مبنای مطالعات گذشته چارچوب مفهومی پژوهش در قالب شکل ۱ ارائه شده است. همان‌طور که مشخص است قابلیت‌های کارآفرینی دارای چهار بعد استقلال‌طلبی، نوآوری، ریسک‌پذیری و فراکنشی عمل کردن است که بر روی توانمندسازی زنان روستایی تأثیرگذار است. در ارتباط با کارآفرین و

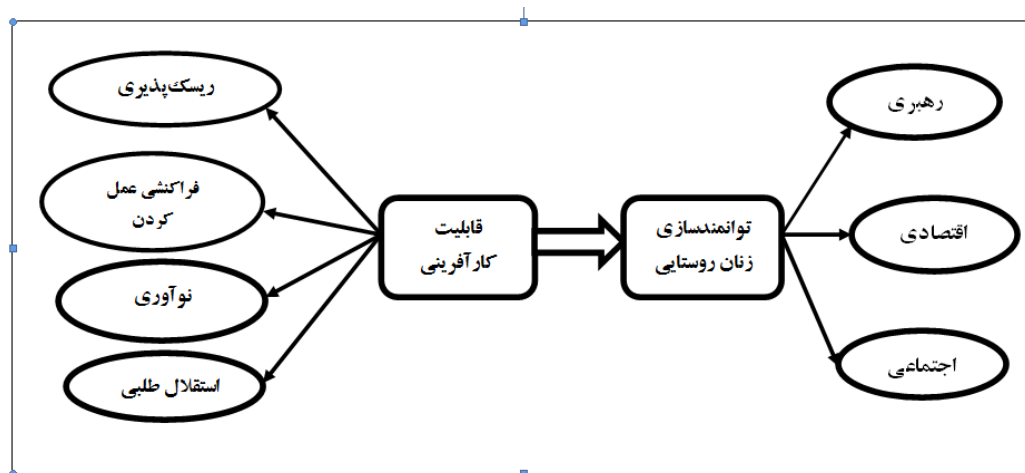
ویژگی‌ها و قابلیت‌های یک کارآفرین تعاریف مختلفی ارائه شده است و تمامی این تعاریف بر این موضوع اتفاق نظر دارند که استقلال‌طلبی و ریسک‌پذیری مهمترین ویژگی یک کارآفرین می‌باشد که به عنوان دو بعد قابلیت کارآفرینی انتخاب شده است. از طرفی کارآفرینی بودن بدون وجود نوآوری معنا و مفهومی ندارد، بر این اساس بعد نوآوری کارآفرینی نیز در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفت. فراکنشی عمل کردن یکی دیگر از ابعاد مورد بررسی در پژوهش می‌باشد. فراکنشی عمل کردن سبب می‌شود که با پیش‌بینی احتمال رخداد‌های نامناسب از وقوع آنها جلوگیری نمود که برای موفقیت یک کارآفرین ضرورت دارد.

بر اساس شکل ۱، توانمندی‌سازی نیز دارای ۳ بعد اقتصادی، اجتماعی و رهبری می‌باشد. در این راستا می‌توان گفت به منظور رشد اقتصادی و توسعه پایدار نواحی روستایی توانمندسازی اقتصادی- اجتماعی زنان یک عامل ضروری می‌باشد و زنان سرپرست خانوار جزء آسیب‌پذیرترین اقشار جامعه از لحاظ اقتصادی و اجتماعی هستند که لزوم توانمندسازی آنها از لحاظ این دو بعد به منظور کاهش آسیب‌ها ضرورت دارد. از طرفی شرایط جامعه و افزایش هزینه‌ها و نیاز اقتصادی خانوارها سبب افزایش فقر، کاهش رفاه، آسایش و سلامتی این قشر از جامعه می‌گردد، لذا ابعاد اقتصادی توانمندسازی مورد بررسی قرار گرفت. از سویی تبعیض‌های اجتماعی علیه زنان و به خصوص زنان روستایی موجب نادیده گرفتن توانمندی‌های رهبری آنها در عرصه‌های مختلف شده است (مقدسی فریمانی و همکاران، ۱۳۹۹) که ضرورت پرداختن به بعد رهبری را در زمینه توانمندسازی زنان روستایی پررنگ می‌نماید. شایان ذکر است که در پژوهش‌های پیشین بیشتر این ابعاد به صورت جداگانه مورد بررسی قرار گرفته‌اند. به عنوان مثال در مطالعات Hauck et al (۲۰۲۰) ابعاد توانمندسازی در قالب سه بعد

همکاران (۱۳۹۶) بررسی شد. Tlaiss (۲۰۱۴) و اکبرپور و همکاران (۱۳۹۵) بعد فراکنشی عمل کردن را در قالب پشتکار و عوامل فردی مورد مطالعه قرار دادند که مبنای پژوهش پیش رو می‌باشند. اما با توجه به اینکه این عوامل در پژوهش‌های پیشین بیشتر به صورت جداگانه مورد بررسی قرار گرفته‌اند، در این مطالعه تلاش شد تا به منظور مدلیابی جامع‌تر و دستیابی به تحلیل دقیق‌تر، این عوامل در قالب یک مدل کلی در کنار یکدیگر بررسی شوند.

اجتماعی، اقتصادی و رهبری مورد بررسی قرار گرفت که با توجه به مشابهت اهداف پژوهش و مطالعه حاضر این ابعاد به عنوان مبنای توانمندسازی زنان روستایی استان کرمانشاه مورد بررسی قرار گرفت. در مطالعات Tlaiss (۲۰۱۴) بعد استقلال‌طلبی در قالب عوامل فردی؛ همچنین در مطالعات زریه و همکاران (۱۳۹۹) بعد استقلال‌طلبی و نوآوری در قالب عوامل فردی مورد بررسی قرار گرفته است. بعد ریسک‌پذیری در مطالعات زریه و همکاران (۱۳۹۹) و عنابستانی و

شکل ۱- چارچوب مفهومی پژوهش

دختران مجردی که به سن مجرد قطعی رسیده‌اند. بر اساس سالنامه مرکز آمار در سال ۱۳۹۵ تعداد آنها ۲۲۱۳۵۸ نفر بود که با توجه به جدول کرجسی و مورگان (۱۹۷۰) تعداد ۳۵۴ نفر از آنها به روش نمونه‌گیری تصادفی چند مرحله‌ای انتخاب شدند. در مرحله‌ی اول از ۱۴ شهرستان استان کرمانشاه از هر موقعیت جغرافیایی شمال، جنوب، غرب، شرق و مرکز استان یک شهرستان به تصادف انتخاب شد. در مرحله دوم از هر شهرستان ۲۰ درصد دهستان‌ها و از هر دهستان ۲۰ درصد روستاها به صورت تصادفی انتخاب شدند. سپس در مرحله آخر به شیوه‌ی انتساب متناسب به تناسب تراکم جمعیت از روستاهای

روش تحقیق

این پژوهش کمی از نظر امکان و میزان کنترل متغیرها توصیفی-همبستگی است. افراد مشارکت‌کننده در پژوهش، زنان روستایی خانه‌دار و سرپرست خانوار استان کرمانشاه بودند. زنان خانه‌دار کسانی هستند که شاغل و محصل نیستند و به خانه‌داری مشغول هستند. در این پژوهش منظور از زنان سرپرست خانوار (منطبق با رویکرد دستگاه‌های حمایتی) شامل ۴ گروه زیر است: زنان همسر فوت کرده، زنان مطلقه، زنان دارای همسر که به هر دلیل مسئولیت تأمین معاش خانواده آنها به عهده خودشان می‌باشد (دلایلی نظیر زندانی بودن همسر، از کار افتادگی، معلولیت و...)، و

تأثیر قابلیت‌های کارآفرینی زنان روستایی... / امیرحسین علی‌بیگی و معصومه تقی‌بیگی

روستایی، جامعه‌شناسی روستایی و ترویج کشاورزی مورد بررسی قرار گرفت که پس از اعمال نظرات آنها در سه مرحله، پرسشنامه نهایی تأیید شد. برای برآورد پایایی پرسشنامه، ضمن انجام مطالعه پیش‌آهنگ در جامعه آماری مشابه، ضریب آلفای کرونباخ محاسبه شد که مقدار قابل قبولی به دست آمد ($\alpha=0/86$). پایایی ابزار پژوهش از طریق پایایی ترکیبی (CR)؛ ضریب آلفای کرونباخ و ضرایب بارهای عاملی بررسی شد که میزان پایایی ترکیبی برای بخش توانمندسازی $0/86$ و بخش قابلیت‌های کارآفرینی $0/90$ به دست آمد. روایی همگرای پرسشنامه نیز از طریق محاسبه $0/77$ (AVE) انجام شد که برای توانمندسازی معادل $0/77$ و برای قابلیت‌های کارآفرینی $0/83$ به دست آمد (جدول ۱).

منتخب، نمونه‌ها انتخاب شدند. به منظور جمع‌آوری اطلاعات از دو پرسشنامه محقق ساخته میزان توانمندی (۳۳ گویه) با سه بعد اقتصادی (۷ گویه)، اجتماعی (۱۵ گویه) و رهبری (۱۱ گویه) و قابلیت کارآفرینی (۲۵ گویه) با ۴ بعد استقلال‌طلبی (۸ گویه)؛ نوآوری (۵ گویه)؛ ریسک‌پذیری (۶ گویه) و فراکنشی عمل کردن (۶ گویه) استفاده شد. لازم به ذکر است که طیف تمامی سؤالات پرسشنامه بر اساس طیف پنج قسمتی لیکرت (۱-کاملاً مخالف، ۲-مخالف، ۳-نظری ندارم، ۴-موافق، ۵-کاملاً موافق) بود. تأیید روایی صوری و محتوایی پرسشنامه‌های یاد شده با حضور پانل متخصصان رشته‌های توسعه

جدول ۱- محاسبه روایی و پایایی بخش‌های مختلف پرسش‌نامه

مؤلفه	بعد	تعداد سؤال	پایایی ترکیبی (CR)	روایی همگرا (AVE)	میزان آلفا
میزان توانمندی	اقتصادی	۷	۰/۸۶	۰/۶۵	۰/۸۹
	اجتماعی	۱۵	۰/۹۱	۰/۷۶	۰/۹۲
	رهبری	۱۱	۰/۹۰	۰/۸۱	۰/۹۴
	کل	۳۳	۰/۸۶	۰/۷۷	۰/۹۱
قابلیت کارآفرینی	استقلال‌طلبی	۸	۰/۹۴	۰/۸۰	۰/۸۴
	نوآوری	۵	۰/۸۳	۰/۷۹	۰/۷۲
	ریسک‌پذیری	۶	۰/۹۲	۰/۷۷	۰/۷۷
	فراکنشی عمل کردن	۶	۰/۸۹	۰/۸۴	۰/۸۱
	کل	۲۵	۰/۹۰	۰/۸۳	۰/۷۶

جدول ۲- مقدار بارعاملی متغیرهای مختلف پژوهش

مؤلفه	بعد	بار عاملی
میزان توانمندی	اقتصادی	۰/۶۰۷
	اجتماعی	۰/۷۶۶
	رهبری	۰/۸۱۶
	استقلال‌طلبی	۰/۸۸۳
قابلیت کارآفرینی	نوآوری	۰/۸۳۱
	ریسک‌پذیری	۰/۸۷۲
	فراکنشی عمل کردن	۰/۸۷۰

پاسخگویان ۴۱ سال بود. بیشتر پاسخگویان متأهل (۵۱/۹۷ درصد) و در مرتبه دوم زنان مجرد قرار داشتند (۱۸/۹۲). سن ازدواج بیشتر زنان روستایی بین ۲۰ تا ۳۰ سال بود (۳۷ درصد). میانگین تعداد فرزند نیز ۲/۹۱ (انحراف معیار ۲/۷۷) بود. ۱۴۳ نفر از پاسخگویان معادل ۴۳/۳۹ درصد سرپرست خانوار بودند. ۷/۶۲ درصد از زنان بی سواد بوده و ۴۹/۹۳ درصد آنان دارای سواد خواندن و نوشتن بودند و تنها ۳/۱۰ درصد تحصیلات دانشگاهی داشتند. ۳۸/۹۸ درصد زنان خانه‌دار بودند و در فعالیتهای کشاورزی نقش مستقیم نداشتند. ۱۴۸ نفر از پاسخگویان معادل ۴۱/۸۰ درصد در زمینه راهاندازی کسب و کار دارای فعالیت بودند. از ۱۴۸ نفر زن روستایی دارای تجربه کسب و کار، ۸۶ نفر معادل ۵۸/۱۰ بین ۵ تا ۱۰ سال تجربه کاری داشتند. کمترین درصد تجربه کاری مربوط به زنان روستایی با بیش از ۱۵ سال سابقه فعالیت بود (۳/۳۷ درصد). از ۱۴۸ نفر زن روستایی دارای کسب و کار، زمینه فعالیت ۳۱ درصد (۴۶ نفر) تولید و فرآوری مواد غذایی و دامی، ۲۷/۷۰ درصد (۴۱ نفر) صنایع دستی ۱۶/۲۱ (۲۴ نفر) دامداری و ۱۰/۸۱ درصد (۱۶ نفر) خیاطی بود. سایر زنان روستایی در زمینه زراعت، باغداری و آرایشگری دارای کسب و کار بودند. ۶۹/۴۹ درصد زنان در هیچ گروه یا نهادی عضو نبودند و ۱۰/۴۵ درصد زنان نیز عضو گروه‌های خودیار بودند. میزان دسترسی ۲۲۴ نفر از زنان روستایی، معادل ۶۳/۲۶ درصد به شبکه‌های مجازی کمتر از سطح متوسط بود. میانگین میزان دسترسی زنان به شبکه‌های مجازی نیز ۲/۸۶ یعنی کمتر از سطح متوسط بود. میانگین استفاده زنان از اینترنت در طول شبانه‌روز حدود ۴ ساعت و ۱۲ دقیقه بود. ۱۹۰ نفر از زنان معادل ۵۳/۶۵ درصد به میزان کمتر از سطح متوسط به دنبال یادگیری مهارت مورد علاقه خود بودند. همچنین ۱۹۳ نفر از زنان

در خصوص ضرایب بار عاملی نیز، اگر بار عاملی کمتر از ۰/۴ باشد رابطه ضعیف بوده و از آن صرف نظر می‌شود. بار عاملی بین ۰/۴ تا ۰/۶ قابل قبول است و اگر بزرگ‌تر از ۰/۶ باشد خیلی مطلوب است. محاسبه بارهای عاملی تمامی مؤلفه‌ها نشان از مناسب بودن آنها برای انجام پژوهش داشت (جدول ۲؛ نمودار ۱). برای تحلیل داده‌ها از نرم‌افزارهای SPSSwin22 و Smart PLSwin3 استفاده شد. تحلیل داده‌ها در دو سطح توصیفی و استنباطی انجام شد. به منظور بررسی ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای پاسخگویان از آماره‌های توصیفی شامل میانگین و انحراف معیار استفاده شد. به منظور ارزیابی وضعیت موجود توانمندسازی کارآفرینی زنان روستایی، با استفاده از رابطه زیر، شاخص‌ها هم جهت شده و کمیت‌های مختلف به دست آمده به داده‌های نسبی تبدیل شدند.

$$SD = \frac{(X_{ij} - X_{min})}{(X_{max} - X_{min})}$$

در این رابطه X_{ij} ارزش هر بعد، X_{min} مقدار کمینه هر بعد و X_{max} نیز مقدار بیشینه هر بعد در جامعه نمونه است. مقادیر به دست آمده بین صفر و یک بود. اطلاعات بر اساس طیف پرسکات-آلن^۱ (۱۹۹۵) دسته‌بندی شد.

- عدد بین ۰-۰/۲ ناتوان؛

- عدد بین ۰/۴-۰/۲۱ تقریباً ناتوان؛

- عدد بین ۰/۶-۰/۴۱ ناتوانی متوسط؛

- عدد بین ۰/۶۱-۰/۸ تقریباً توانمند؛

- عدد بین ۰/۸۱-۱ توانمند.

به منظور برآورد تأثیر میزان توانمندسازی بر قابلیت کارآفرینی از مدل‌سازی معادلات ساختاری با استفاده از نرم‌افزار Smart PLSwin3 استفاده شد.

یافته‌ها

ویژگی‌های فردی پاسخگویان: میانگین سنی

تأثیر قابلیت‌های کارآفرینی زنان روستایی... / امیرحسین علی‌بیگی و معصومه تقی‌بیگی

معادل ۵/۵ درصد به میزان کمتر از سطح متوسط نسبت به زنان کارآفرین و موفق شناخت داشتند. ۸۸/۷۰ درصد زنان روستایی در هیچ کلاسی شرکت نکرده و ۷/۶۲ درصد زنان روستایی نیز طی سه سال گذشته تنها یک بار در کلاس‌های آموزشی مختلف شرکت داشتند. ۳۲۲ نفر معادل ۹۰/۹۶ درصد زنان روستایی در هیچ دوره فنی - حرفه‌ای شرکت نداشتند.

۲۲/۳۱ درصد زنان دارای پس‌انداز ماهانه بودند. بررسی منابع درآمدی زنان نشان داد که منبع درآمدی ۳۱/۳۵ درصد (۱۱۱ نفر) از زنان روستایی از طریق یارانه و فروش محصول اصلی کشاورزی، ۱۷/۳۳ درصد (۶۱ نفر) یارانه و درآمد ثابت (تحت پوشش نهادهای حمایتی) و ۱۲/۹۹ درصد (۴۶ نفر) از طریق درآمد حاصل از فروش محصولات فرآوری بود.

جدول ۳ - وضعیت موجود توانمندسازی زنان روستایی استان کرمانشاه

انحراف معیار	میانگین (از ۵)	گویه‌ها	بعد
۰/۱۲۴	۴/۵۹	اختیار کافی برای هزینه کردن درآمد خود را دارم.	اقتصادی
۱/۲۴	۳/۴۷	در صورتی که از تسهیلات و اعتبارات (وام) استفاده نمایم، توان بازپرداخت آن را در زمان و موعد مقرر دارم.	
۱/۲۲	۳/۳۹	در صورتی که محصول یا فرآورده‌ای را تولید نمایم، به راحتی توان فروش آن را دارم.	
۰/۶۵۴	۲/۳۴	در صورتی که بخواهم یک کسب و کار را راه‌اندازی نمایم، به عوامل تولید مانند نیروی انسانی، زمین و... دسترسی دارم.	
۰/۹۸۷	۲/۲۶	در صورتی که نیاز به سرمایه برای شروع و راه‌اندازی کسب و کارم را داشته باشم، می‌توانم از اقوام و آشنایان قرض بگیرم.	
۰/۷۲۴	۲/۱۱	در صورتی که نیاز به تسهیلات و اعتبارات (وام) داشته باشم به آسانی به آن دسترسی دارم.	
۰/۹۸۹	۱/۱۷	من دارای سرمایه کافی و منبع کسب درآمد هستم.	
۰/۲۰۸	۴/۸۸	با دیگران در فعالیتهای کشاورزی و انجام کارهایی مانند وجین به صورت گروهی همکاری دارم.	
۰/۱۲۵	۴/۷۸	در مجالس مذهبی که به مناسبت‌های مختلف در روستا برگزار می‌شود، شرکت دارم.	
۰/۲۲۸	۴/۶۹	توانایی انجام کارهای گروهی را دارم.	
۰/۱۳۹	۴/۴۷	در مراسم عزاداری (تدفین، ترحیم و...) روستا شرکت می‌کنم.	اجتماعی
۰/۲۱۴	۴/۴۱	به راحتی با دیگران ارتباط برقرار می‌کنم.	
۰/۲۷۸	۴/۱۲	در برنامه‌های سیاسی روستا (مانند انتخابات و...) شرکت دارم.	
۰/۷۴۲	۳/۸۲	همواره در جلب همکاری دیگران موفق هستم.	
۰/۸۱۷	۳/۷۹	در برنامه‌های فرهنگی و محلی روستا مشارکت و همکاری دارم.	
۰/۸۱۴	۳/۷۸	من توانایی تأثیرگذاری بر دیگران را دارم.	
۰/۷۵۲	۲/۷۸	در مورد مشکلات محله راه‌حل ارائه می‌دهم و با کمک دیگر اهالی روستا راه‌حل‌ها را عملی می‌کنیم.	
۱/۰۴	۲/۲۴	من از توانایی خوبی در مکاتبات اداری (نامه‌نگاری با ادارات) برخوردار هستم.	
۰/۹۹۴	۲/۱۶	به دیگر افراد روستا در پاکسازی محیط روستا کمک می‌کنم.	
۰/۹۷۱	۲/۱۳	با همسایگان و دوستان برای انجام فعالیت‌های گروهی همکاری دارم.	
۱/۳۲	۱/۵۲	در فعالیت‌های خیریه مانند کمک به سالمندان، فقرا و بیماران مشارکت دارم.	
۱/۱۸	۱/۲۲	در صورت لزوم به راحتی و بدون مشکل به نهادها و ارگان‌ها مراجعه و مشکلات کسب و کار خود را رفع می‌کنم.	
۰/۱۹۹	۴/۸۶	در جمع زنان روستا ابراز عقیده و نظر می‌کنم.	رهبری
۰/۱۸۹	۴/۶۲	در صورتی که در زمینه خاصی مانند صنایع دستی یا کارهای هنری دارای مهارت باشم، به راحتی می‌توانم آن را به دیگران آموزش دهم و در راستای هنر خود کلاس آموزشی برگزار نمایم.	
۰/۲۱۲	۴/۴۱	در جلسات انجمن اولیاء و مربیان فرزندان یا جلسات روستا شرکت می‌کنم.	

منبع: یافته‌های تحقیق

ادامه جدول ۳ - وضعیت موجود توانمندسازی زنان روستایی استان کرمانشاه

بعد	گویه‌ها	میانگین (از ۵)	انحراف معیار
	در جمع افراد محله برای تصمیم‌گیری در مورد مسائل روستا (چاه، جاده، منابع و...)	۴/۳۹	۰/۲۸۴
	راحت صحبت می‌کنم.		
	در صورتی که کار یا مسئولیتی را بپذیرم از تعهد بالایی در انجام آن برخوردارم.	۴/۲۷	۰/۲۱۸
	توانایی تأثیر بر تصمیمات یک گروه یا یک جمع را دارم.	۳/۶۹	۰/۵۱۴
رهبری	توانایی متقاعد کردن دیگران برای پذیرش نظرات خودم را دارم.	۳/۴۸	۰/۵۵۷
	توانایی هدایت گروهی از زنان روستا را دارم.	۳/۲۷	۰/۴۶۷
	در حضور دیگران احساس اضطراب و استرس دارم.	۲/۴۴	۱/۳۷
	همواره برای حل مشکلات خانواده، دوستان، آشنایان و محله پیش قدم می‌شوم.	۲/۲۸	۰/۳۹۴
	سرگروهی فعالیت‌های اجتماعی را برای بهبود وضعیت روستا می‌پذیرم.	۲/۱۳	۰/۸۱۴

منبع: یافته‌های تحقیق

وضعیت موجود توانمندی زنان روستایی استان

کرمانشاه: همان‌طور که جدول ۳ نشان می‌دهد بعد اقتصادی دارای ۷ گویه می‌باشد که میزان توانمندسازی زنان روستایی استان کرمانشاه در سه گویه داشتن اختیار کافی برای هزینه کردن درآمد خود، توان بازپرداخت تسهیلات و اعتبارات به موقع و توان فروش آسان محصول یا فرآورده دارای بالاترین میانگین و اولویت هستند. اما زنان روستایی از لحاظ داشتن سرمایه و دسترسی به تسهیلات و أخذ تسهیلات ضعیف می‌باشند. بعد اجتماعی توانمندی زنان دارای ۱۵ گویه است که زنان روستایی استان کرمانشاه در سه گویه همکاری با دیگران در امور مختلف روستا، شرکت در مجالس مذهبی و توانایی انجام کارهای گروهی توانمندتر و از لحاظ دو گویه مراجعه به ارگان‌ها و سازمان‌ها و رفع مشکل کسب و

کار و مشارکت در فعالیت‌های خیریه ضعیف هستند. سومین بعد توانمندسازی زنان روستایی رهبری با ۱۱ گویه می‌باشد که زنان روستایی استان کرمانشاه از لحاظ سه گویه ابراز عقیده و نظر در جمع زنان، آموزش مهارت خاص و برگزاری کلاس مهارت آموزی به دیگر زنان روستایی و انجام کارهای گروهی توان‌تر هستند. اما زنان روستایی بیان داشتند که تمایلی به سرگروهی فعالیت‌های اجتماعی و پیش‌قدمی در حل مشکلات روستا را ندارند.

بر اساس اطلاعات جدول ۴، بالاترین میزان توانمندی زنان روستایی مربوط به بعد رهبری می‌باشد. اما همان‌گونه که مشخص است زنان روستایی در بعد اقتصادی ضعیف‌تر می‌باشند. در جدول ۵، میانگین ابعاد سه‌گانه اقتصادی، اجتماعی و رهبری توانمندسازی زنان روستایی بر اساس طیف پرسکات-آلن محاسبه شد.

جدول ۴- میانگین ابعاد سه‌گانه اقتصادی، اجتماعی و رهبری توانمندسازی زنان روستایی استان کرمانشاه

ابعاد	میانگین از ۵	انحراف معیار
اقتصادی	۲/۷۶	۰/۸۵
اجتماعی	۳/۳۹	۰/۶۴
رهبری	۳/۶۲	۰/۴۸

منبع: یافته‌های تحقیق (۱- کاملاً مخالف، ۲- مخالف، ۳- نظری ندارم، ۴- موافق، ۵- کاملاً موافق)

تأثیر قابلیت‌های کارآفرینی زنان روستایی... / امیرحسین علی بیگی و معصومه تقی بیگی

جدول ۵- میانگین ابعاد سه گانه اقتصادی، اجتماعی و رهبری توانمندسازی زنان روستایی استان کرمانشاه براساس طیف پرسکات-آلن

ابعاد	میانگین	انحراف معیار
اقتصادی	۰/۴۴	۰/۲۴
اجتماعی	۰/۶۰	۰/۱۶
رهبری	۰/۶۵	۰/۱۲

منبع: یافته‌های تحقیق کمینه=۰ بیشینه=۱

همان‌طور که جدول ۶ نشان می‌دهد زنان روستایی در دو بعد اقتصادی و اجتماعی از توانمندی متوسطی برخوردار هستند. اما در بعد رهبری تقریباً توانمند می‌باشند. با جمع سه بعد اقتصادی، اجتماعی و

رهبری، سطح توانمندی زنان روستایی محاسبه شد و بر اساس طیف پرسکات-آلن طبقه‌بندی شدند (جدول ۶).

جدول ۶- میزان توانمندسازی زنان روستایی استان کرمانشاه براساس طیف پرسکات-آلن

طبقات	فراوانی	درصد
ناتوان	۷	۱/۹۸
تقریباً ناتوان	۲۴	۶/۷۸
توانمندی متوسط	۲۱۶	۶۱
تقریباً توانمند	۱۰۷	۳۰/۲۲
توانمند	-	-
جمع کل	۳۵۴	۱۰۰

منبع: یافته‌های تحقیق میانگین=۰/۵۶ انحراف معیار=۰/۱۷

نیست. بعد دوم کارآفرینی که در زنان روستایی مورد بررسی قرار گرفت نوآوری با ۵ گویه است که زنان روستایی از لحاظ استقبال از شیوه‌های جدید و توانایی تولید محصولات و خدمات جدید در شرایط مناسب، اما از لحاظ آگاهی از ابداعات و استفاده از نوآوری در وضعیت مناسبی قرار ندارند. ریسک‌پذیری سومین بعد قابلیت کارآفرینی در زنان روستایی می‌باشد که مورد بررسی قرار گرفت. این بعد دارای ۶ گویه می‌باشد که زنان روستایی استان از لحاظ پذیرش سختی کارها و علاقه به کارها در وضعیت مناسبی قرار دارند اما دو گویه اعتقاد به انجام اقدامات ماجراجویانه برای رسیدن به هدف و داشتن نگرش مثبت در وضعیت مناسبی قرار ندارند.

همان‌گونه که جدول ۶ نشان می‌دهد میانگین توانمندی زنان روستایی در حد متوسط است (میانگین=۰/۵۶ و انحراف معیار=۰/۱۷).

وضعیت موجود قابلیت‌های کارآفرینی زنان روستایی استان کرمانشاه: قابلیت‌های کارآفرینی زنان در چهار بعد استقلال‌طلبی، نوآوری، ریسک‌پذیری و فراکنشی عمل کردن مورد بررسی قرار گرفت (جدول ۷). بعد استقلال‌طلبی دارای ۸ گویه می‌باشد که زنان روستایی از لحاظ داشتن برنامه برای پیشبرد اهداف، کنترل روی تمایلات و انجام وظایف شخصی و کاری بدون کمک از دیگران در شرایط مناسبی قرار دارند. اما در ارتباط با دو گویه‌ی، قدرت پیگیری بالای کارها و مستقل بودن وضعیت زنان روستایی چندان مناسب

مطالعات کارآفرینی و توسعه پایدار کشاورزی، دوره ۹، شماره ۴، ۱۴۰۱

جدول ۷- وضعیت موجود قابلیت‌های کارآفرینی زنان روستایی استان کرمانشاه

عامل	گویه‌ها	میانگین (از ۵)	انحراف معیار
استقلال طلبی	یک برنامه مشخص برای پیشبرد اهداف کاری و زندگی شخصی دارم.	۴/۱۱	۰/۴۳۷
	من روی رفتار و تمایلات خود کنترل دارم.	۳/۳۳	۰/۶۵۷
	می‌توانم تمام وظایف شخصی و کاری خود را بدون کمک گرفتن از دیگران، خودم انجام دهم.	۳/۲۱	۰/۹۸۴
	به راحتی می‌توانم از تلفن همراه، کامپیوتر، اینترنت و ... استفاده نمایم.	۲/۴۷	۰/۷۹۸
	می‌توانم مسائل و مشکلاتی که در زندگی و یا کارم پیش می‌آید را حل کنم.	۲/۲۹	۱/۲۴
	من تمایل به یادگیری هر کاری را دارم تا متکی به خودم باشم.	۲/۰۴	۰/۷۸۶
	من انسان مستقلی هستم و می‌توانم روی پای خودم بایستم.	۱/۹۶	۰/۸۳۹

منبع: یافته‌های تحقیق

ادامه جدول ۷- وضعیت موجود قابلیت‌های کارآفرینی زنان روستایی استان کرمانشاه

عامل	گویه‌ها	میانگین (از ۵)	انحراف معیار
استقلال طلبی	من انسان مستقلی هستم و می‌توانم روی پای خودم بایستم.	۱/۹۶	۰/۸۳۹
	از قدرت بالایی در پیگیری کارها برخوردار هستم.	۱/۸۷	۱/۲۸
	از شیوه‌ها و فنون جدید در کارم استقبال می‌کنم.	۲/۴۴	۰/۷۲۸
	توانایی تولید محصولات و خدمات جدید را دارم.	۲/۳۱	۰/۸۵۴
	از روش‌های مختلف تولید محصولات و یا روش‌های به روز در تولید محصولات مرتبط با کارم آگاهی دارم.	۱/۶۷	۱/۲۴
	من جز آخرین افرادی هستم که در کسب و کار خود از یک نوآوری استفاده می‌کنم.	۱/۱۳	۱/۲۷
	من اغلب جز آخرین افرادی هستم که از ابداعات و نوآوری‌های جدید در زندگی یا کسب و کار مطلع می‌شوم.	۱/۰۷	۱/۳۳
ریسک-پذیری	سختی کارها را برای حل مشکلات می‌پذیرم.	۴/۴۷	۰/۳۸۴
	کاری را که به آن علاقه داشته باشم، انجام می‌دهم حتی آگه بدانم به طور کامل در آن کار موفق نخواهم شد.	۳/۸۴	۰/۷۲۱
	قبل از اینکه در مورد موضوعی به طور کامل فکر کنم، تصمیم می‌گیرم.	۳/۶۴	۰/۸۷۴
	همواره تمایل به انجام کارهایی با ریسک بالا دارم، تا بازدهی و سود بالایی داشته باشم.	۲/۶۴	۰/۹۲۱
	من معتقدم که برای رسیدن به اهداف، انجام اقدامات ماجراجویانه ضروری است.	۲/۱۱	۱/۱۰
	من همیشه نگرش مثبتی دارم تا از فرصت‌ها استفاده کنم و سود خوبی کسب نمایم.	۱/۹۴	۱/۳۴
	تحقق ایده‌هایم برایم بسیار هیجان انگیز است.	۴/۳۷	۰/۳۵۷
فراکنشی عمل کردن	همیشه در جستجوی راه‌هایی هستم که کارها را بهتر انجام دهم.	۳/۳۷	۰/۵۹۴
	برای به دست آوردن چیزی که برایم مهم است سخت کار می‌کنم.	۳/۲۷	۰/۶۵۷
	همواره در جستجوی چیزهایی که باعث بهتر شدن زندگیم بشود، هستم.	۱/۲۷	۱/۰۴
	از توانایی بالایی در تعیین و یا تغییر سرنوشت خود (قدرت تصمیم‌گیری و...) برخوردار هستم.	۱/۰۶	۱/۰۱
	توان بهبود وضع آینده خود و خانواده را دارم.	۱/۰۲	۰/۹۹۲

منبع: یافته‌های تحقیق

میانگین ابعاد چهار گانه قابلیت‌های کارآفرینی زنان روستایی استان کرمانشاه در جدول ۸ ارائه شده است. همان‌طور که جدول نشان می‌دهد بالاترین میزان قابلیت کارآفرینی زنان روستایی مربوط به بعد ریسک‌پذیری می‌باشد. اما همان‌گونه که مشخص است زنان روستایی در بعد نوآوری و فراکنشی عمل کردن ضعیف می‌باشند.

آخرین بعد قابلیت کارآفرینی که در زنان روستایی استان کرمانشاه مورد بررسی قرار گرفت فراکنشی عمل کردن با ۶ گویه است که در این بعد سه گویه هیجان‌انگیز بودن تحقق ایده‌ها، جستجوی راه‌هایی برای انجام بهتر کارها و سخت کار کردن برای انجام بهتر کارها دارای وضعیت مناسب دارد. اما زنان روستایی معتقدند که از توانایی چندانی برای بهبود وضع آینده خود و تغییر سرنوشت خود برخوردار نیستند.

جدول ۸- میانگین ابعاد چهار گانه قابلیت‌های کارآفرینی زنان روستایی استان کرمانشاه

ابعاد	میانگین	انحراف معیار
استقلال‌طلبی	۲/۶۶	۰/۸۷
نوآوری	۱/۷۴	۱/۰۸
ریسک‌پذیری	۳/۱۰	۰/۸۹
فراکنشی عمل کردن	۲/۳۹	۰/۷۷

منبع: یافته‌های تحقیق

است زنان روستایی در بعد نوآوری بسیار ضعیف، در بعد فراکنشی عمل کردن، تقریباً ضعیف و در دو بعد استقلال‌طلبی و ریسک‌پذیری متوسط هستند.

در جدول ۹، میانگین ابعاد چهارگانه استقلال‌طلبی، نوآوری، ریسک‌پذیری و فراکنشی عمل کردن مرتبط با قابلیت‌های کارآفرینی زنان روستایی براساس طیف پرسکات-آلن محاسبه شد. همان‌طور که مشخص

جدول ۹- میانگین ابعاد چهارگانه قابلیت‌های کارآفرینی زنان روستایی استان کرمانشاه براساس طیف پرسکات-آلن

ابعاد	میانگین	انحراف معیار
استقلال‌طلبی	۰/۴۱	۰/۲۷
نوآوری	۰/۱۸	۰/۴۲
ریسک‌پذیری	۰/۵۲	۰/۲۹
فراکنشی عمل کردن	۰/۳۴	۰/۱۷

منبع: یافته‌های تحقیق ۰ = کمینه ۱ = بیشینه

کارآفرینی زنان روستایی محاسبه شد و بر اساس طیف پرسکات-آلن طبقه‌بندی شدند (جدول ۱۰).

با جمع چهار بعد استقلال‌طلبی، نوآوری، ریسک‌پذیری و فراکنشی عمل کردن قابلیت‌های

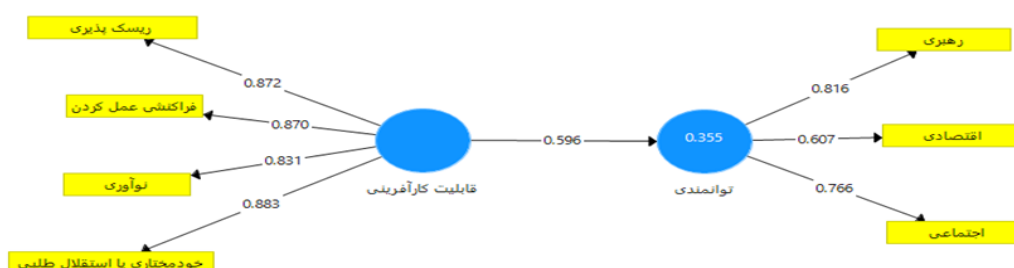
جدول ۱۰- قابلیت‌های کارآفرینی زنان روستایی استان کرمانشاه براساس طیف پرسکات-آلن

طبقات	فراوانی	درصد
بسیار ضعیف	۶	۱/۷۰
ضعیف	۲۳۱	۶۵/۲۵
متوسط	۸۶	۲۴/۲۹
قوی	۲۹	۸/۱۹
بسیار قوی	۲	۰/۵۶
جمع کل	۳۵۴	۱۰۰

منبع: یافته‌های تحقیق میانگین=۰/۳۶ انحراف معیار= ۰/۲۹

پنهان و آشکار تبدیل شده‌اند. متغیرهای آشکار یا مشاهده شده (مستطیل‌های زرد رنگ) به صورت مستقیم اندازه‌گیری می‌شوند. در حالی که متغیرهای پنهان یا مکنون (دایره‌های آبی رنگ) به صورت غیرمستقیم اندازه‌گیری و براساس رولبط یا همبستگی‌های بین متغیرهای اندازه‌گیری شده استنباط می‌شوند. همان‌طور که نتایج نشان می‌دهد قابلیت‌های کارآفرینی به عنوان متغیر مستقل بر روی متغیر وابسته یعنی توانمندسازی زنان روستایی به صورت معنی‌داری تأثیرگذار می‌باشد. قابلیت‌های کارآفرینی ۳۵ درصد از کل واریانس توانمندسازی زنان روستایی را تبیین می‌کند.

همان‌گونه که جدول ۱۰ نشان می‌دهد زنان روستایی از لحاظ قابلیت‌های کارآفرینی ضعیف می‌باشند (میانگین=۰/۳۶ و انحراف معیار= ۰/۲۹). بررسی رابطه بین قابلیت‌های کارآفرینی و توانمندسازی زنان روستایی از روش مدل‌سازی معادلات ساختاری (SEM) با استفاده از نرم‌افزار Smart PLS_{win3} استفاده شد. در شکل ۲ ضرایب رگرسیونی استاندارد، بار عاملی و ضرایب تبیین آمده است. همان‌گونه که شکل نشان می‌دهد کلیه متغیرهای تحقیق به دو دسته متغیرهای

شکل ۲- مدل پژوهش با ضرایب استاندارد شده

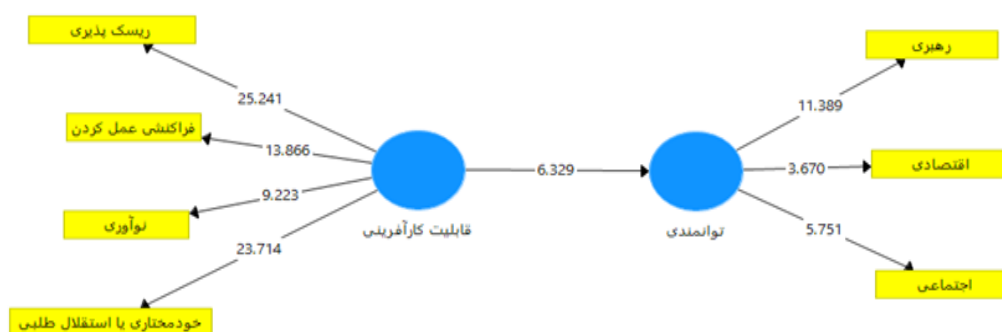
شکل ۳ می‌توان بیان کرد که تأثیر قابلیت‌های کارآفرینی (متغیر مستقل) بر متغیر توانمندسازی زنان روستایی (متغیر وابسته) از لحاظ آماری معنی‌دار است. طبق نتایج به دست آمده با توجه به اینکه مقدار t

اگر مقدار آماره t بین $(+1/۹۶)$ و $(-۱/۹۶)$ باشد ضرایب مسیر در سطح ۹۵ درصد و چنانچه مقدار آماره t خارج از بازه $+۲/۵۶$ تا $-۲/۵۶$ قرار گیرد، ضرایب مسیر در سطح اطمینان ۹۹ درصد معنی‌دار است. مطابق

تأثیر قابلیت‌های کارآفرینی زنان روستایی... / امیرحسین علی‌بیگی و معصومه تقی‌بیگی

معنی دار شده‌اند و در اندازه‌گیری سازه‌های خود سهم معنی داری را ایفا کرده‌اند.

تمامی متغیرها بیش از ۲/۵۸ می‌باشند در نتیجه ضریب مسیر مشخص شده در سطح اطمینان ۹۹ درصد

شکل ۳- مقدار آماره t و ضریب رگرسیونی برای سنجش برازش مدل ساختاری

۹۹ درصد مورد تأیید قرار گرفت. با توجه به مثبت بودن ضریب رگرسیون برای فرضیه، می‌توان گفت که جهت تأثیر سازه قابلیت‌های کارآفرینی بر متغیر وابسته مثبت و مستقیم است (جدول ۱۱).

در جدول ۱۱ به بررسی فرضیه پژوهش یعنی تأثیر قابلیت کارآفرینی بر متغیر توانمندسازی زنان روستایی (متغیرهای وابسته) پرداخته شده است. از آنجا که مقدار t بیشتر از میزان ۲/۵۸ است، فرضیه با اطمینان

جدول ۱۱- نتیجه بررسی فرضیه تحقیق

تأثیر	ضریب مسیر	مقادیر	انحراف	سطح	تأیید/ رد
	β	t-value	استاندارد	معناداری	فرضیه
قابلیت کارآفرینی <math>< </math> توانمندسازی زنان روستایی	۰/۵۹۶	۶/۳۲۹	۰/۰۹۴	۰/۰۰۰	تأیید فرضیه

نشان‌دهنده قدرت پیش‌بینی بالای مدل است. مقدار R^2 تنها برای سازه‌های درون‌زای مدل استفاده می‌شود و در مورد سازه‌های برون‌زا، مقدار این معیار صفر می‌باشد. چنانچه R^2 کمتر از ۰/۱۹ باشد تأثیر ضعیف، اگر R^2 بین ۰/۱۹ تا ۰/۶۷ تأثیر متوسط و چنانچه R^2 بزرگتر از ۰/۶۷ باشد. نشان‌دهنده تأثیر قوی مدل است (داوری و رضا زاده، ۱۳۹۲).

ارزیابی مدل ساختاری: برای ارزیابی مدل ساختاری از دو معیار، Q^2 نشان دهنده قدرت پیش‌بینی مدل و ضریب تعیین R^2 ، نشان دهنده میزان تأثیر متغیرهای پنهان برون‌زا بر درون‌زا استفاده شد. چنانچه مقدار Q^2 کمتر از ۰/۰۲ باشد نشان‌دهنده قدرت پیش‌بینی ضعیف مدل، اگر Q^2 بین ۰/۰۲ و ۰/۱۵ باشد قدرت پیش‌بینی متوسط و چنانچه بیشتر از ۰/۳۵ باشد

جدول ۱۲- خلاصه نتایج به دست آمده در مورد برازش مدل ساختاری تحقیق

متغیرهای مکنون	SSO	SSE	Q^2	R^2	Communality
قابلیت کارآفرینی	۲۰۰	۲۰۰	-	-	۰/۴۱۴
توانمندسازی	۱۵۰	۱۲۶	۰/۱۵۵	۰/۴۸۴	۰/۳۲۱

SSO: جمع مقادیر مربع مربوط به سوالات SSE: جمع مربع مقادیر خطا در پیش‌بینی سوالات

۰/۰۱ به ترتیب قوی، متوسط و ضعیف برازش توصیف شده آزمون نکویی برازش برای متغیرهای پژوهش در جدول ۱۳ نشان داده شده است. همچنین شاخص برازش مدل کلی ۰/۳۴ به دست آمد که با توجه به اینکه مقدار به دست آمده برای GOF بیش از ۰/۲۵ است، بنابراین میزان متوسطی برای مدل می‌باشد که در جدول ۱۴ نشان داده شده است.

چنانچه جدول ۱۲ نشان می‌دهد میزان دو شاخص Q2 و R2 برای متغیر پنهان درون‌زا در حد مناسب بود و از این رو مدل ساختاری پژوهش برازش مناسب داشت. پس از برازش بخش اندازه‌گیری و ساختاری مدل پژوهش به منظور برازش کلی مدل، از معیار نکویی برازش (GOF) استفاده شد. این شاخص مجذور ضرب دو مقدار متوسط مقادیر اشتراکی و متوسط ضرایب تعیین است. مقادیر ۰/۳۶، ۰/۲۵ و

جدول ۱۳- مقدار GOF متغیرهای مکنون

متغیرهای مکنون	ضریب تعیین	مقادیر اشتراکی
قابلیت کارآفرینی	۰/۴۲۵	۰/۴۴۲
توانمندسازی	۰/۳۳۶	۰/۳۰۰
میانگین	۰/۳۷۰	۰/۳۲۰

شرایط دریافت تسهیلات بانکی به ویژه در زمینه ضامن و وثیقه‌های سنگین، همچنین بالا بودن نرخ بهره‌ها و کارمزدهای بانکی اشاره نمود.

یک زن هنگامی از نظر اقتصادی توانمند است که موفقیت مالی و قدرت تصمیم‌گیری اقتصادی داشته باشد. توانمندی اقتصادی پایین زنان روستایی استان کرمانشاه حاکی از آن است که آنها از لحاظ موفقیت مالی و قدرت تصمیم‌گیری در امور مالی ضعیف هستند. در این زمینه نتیجه مطالعات مختلف (عظیمی، ۱۴۰۰؛ تاراسی و همکاران، ۱۳۹۹؛ زریه و همکاران، ۱۳۹۹؛ عربخانی و همکاران، ۱۳۹۸؛ وطن‌خواه نوغانی و همکاران، ۱۳۹۵؛ اکبرپور، ۱۳۹۵؛ Hoque et al, 2010; Tlaiss, 2014; Nawaz, 2010) نیز نشان داد که نبود منابع مالی و ضعف بنیه اقتصادی از موانع وجود در مسیر توانمندسازی و کارآفرینی زنان روستایی است. هم‌سویی نتایج مطالعات پیشین با نتیجه این بخش از پژوهش می‌تواند مهر تأییدی بر این موضوع باشد که اقتصاد در مسیر اشتغال و کارآفرینی زنان و به

$$GOF = \sqrt{0.320 * 0.370} = 0.3$$

با توجه به اینکه مقدار شمول واریانس ۰/۳۴ به دست آمده و این مقدار بیش از ۰/۲۵ است. نشان از برازش متوسط مدل کلی پژوهش دارد. بنابراین می‌توان گفت برازش کلی مدل پژوهش در سطح متوسط می‌باشد. بر این اساس متغیر قابلیت کارآفرینی تأثیر مثبتی بر توانمندسازی زنان روستایی دارد.

جدول ۱۴- نتایج آزمون GOF

Communality	Q ²	R ²	GOF
۰/۴۳۲	۰/۱۵۵	۰/۴۸۴	۰/۳۴

بحث، نتیجه‌گیری و پیشنهادها

بر اساس نتایج، زنان روستایی در بعد اقتصادی نسبت به دو بعد دیگر توانمندی (اجتماعی و رهبری) از وضعیت ضعیف‌تری برخوردار بودند که از دلایل آن می‌توان به پایین بودن سرلنه درآمد ماهانه، پایین بودن میزان درآمد خانوار، توان اندک برای حمایت مالی از فعالیتهای کارآفرینی، ناتوانی در فراهم نمودن

زنان روستایی استان کرمانشاه در بعد رهبری توانمند بودند. به عبارتی از نظر زنان روستایی، آنها توانایی توسعه کارهای تیمی را دارند، می‌توانند نماینده زیردستان باشند، یک مشاور مناسب باشند، زمان را مدیریت نمایند. اما به واسطه فرهنگ حاکم در نواحی روستایی این توانایی و ویژگی تا حدودی نادیده گرفته شده و باعث شده است که زنان روستایی استان کرمانشاه به طور کلی از قابلیت‌های کارآفرینی ضعیفی برخوردار باشند. در این راستا نتیجه مطالعه عظیمی (۱۴۰۰) و عنابستانی و همکاران (۱۳۹۶) نیز نشان داد که قابلیت‌های رهبری و مدیریت زنان در توانمندسازی آنها مؤثر است. اما وجود برخی موانع فرهنگی مانند تبعیض، فرهنگ غلط پدرسالاری و همچنین سنت‌ها و دید مردم در بسیاری از مواقع باعث ایجاد محدودیت، تضعیف اعتماد به نفس و انگیزه زنان روستایی و در نهایت خلل در فعالیت‌های کاری آنها شده است.

کارآفرینی زنان یکی از پیش‌نیازهای توانمندسازی آنها و توسعه نواحی روستایی می‌باشد که بررسی ابعاد چهارگانه آن نشان داد که زنان روستایی استان کرمانشاه در بعد نوآوری بسیار ضعیف هستند. نوآوری پایین زنان روستایی ناشی از عدم آگاهی و دانش آنها می‌باشد به طوری که زنان روستایی در این زمینه اظهار داشتند که از روش‌های مختلف و جدید تولید محصولات آگاهی ندارند و در تولید محصولات جدید از توانایی چندانی برخوردار نیستند و یا اینکه آنها خود را جزو آخرین افرادی می‌بینند که از نوآوری‌ها و ابداعات در کار و زندگی مطلع می‌شوند. در واقع می‌توان گفت موانع آموزشی یکی از محدودیت‌ها در مسیر کارآفرینی زنان روستایی می‌باشد. از این رو برای توسعه و توانمندسازی این قشر از جامعه باید به یک جنبه‌ی مهم از نیروی انسانی

خصوص زنان روستایی به عنوان محروم‌ترین و آسیب‌پذیرترین اقشار اجتماع مهم‌ترین مشکل می‌باشد که پیش‌زمینه ایجاد مشکلات دیگر نیز هست. به عبارتی از آنجا که جایگاه اقتصادی زنان نقش مؤثری در فرآیند توسعه اجتماعات محلی دارد، می‌توان گفت از علت‌های توسعه ضعیف نواحی روستایی کم توجهی به همین مسئله توانمندسازی زنان روستایی در بعد اقتصادی و رفع موانع موجود در این زمینه می‌باشد.

زنان روستایی در بعد اجتماعی از توانمندی متوسطی برخوردار بودند. مشارکت و فعالیت اجتماعی زنان یکی از معیارهای مهم در ارزیابی موفقیت برنامه‌های توسعه در کشورها می‌باشد (یعقوبی فرانی و همکاران، ۱۳۹۳). اما در نواحی روستایی استان کرمانشاه توانمندی اجتماعی زنان در حد انتظار نبود و زنان روستایی به دلایل مختلف از جمله موانع فرهنگی، سطح پایین تحصیلات، عدم برقراری تساوی جنسیتی و عدالت اجتماعی در فعالیت‌های توسعه‌ای در حد مورد انتظار شرکت نداشتند. ماحصل تمامی این مسائل سبب می‌گردد که زنان روستایی نتوانند توانمندی‌های خود را در زمینه‌های مختلف به مرحله ظهور برسانند. هم‌سو با نتایج این بخش از پژوهش مطالعات Tlaiss (۲۰۱۴): Nawaz (۲۰۱۰): عظیمی (۱۴۰۰)؛ تاراسی و همکاران (۱۳۹۹)؛ زریه و همکاران (۱۳۹۹)؛ رفیعی و همکاران (۱۳۹۹)؛ وطن‌خواه نوغانی و همکاران (۱۳۹۵) نشان داد که هر چه زنان در فعالیت‌های روزانه خانواده، محل و در مراسم‌های مختلف روستا اعم از فعالیت‌های اجتماعی و سیاسی مشارکت بیشتری داشته باشند و از سوی دیگر از طرف خانواده و دولت مورد حمایت قرار گیرند زمینه تقویت و توسعه بعد اجتماعی توانمندسازی در آنها بیشتر فراهم خواهد شد.

اهداف و رؤیاهای خود دست یابند. متوسط بودن این بعد در زنان روستایی نشان می‌دهد که آن‌ها تا حدودی بر سرنوشت، اهداف و رویاهای خود تسلط دارند و می‌توانند یک مدیر و تصمیم‌گیرنده در امور مربوط به خود باشند. اما با توجه به اینکه قابلیت‌های کارآفرینی زنان در سطح پایینی قرار دارد، تقویت آن نیازمند توجه بیش از پیش به پرورش این بعد در زنان روستایی است که در این راستا زیره و همکاران (۱۳۹۹) در مطالعه خود و هم‌راستا با نتیجه پژوهش بر این موضوع تأکید داشتند که استقلال‌طلبی یا به عبارت دیگر، بی‌علاقگی به کار کردن برای دیگران همانند نیرویی است که باعث می‌شود کارآفرین تمام مخاطره‌ها و ساعت‌های طولانی کار خسته‌کننده را برای ایجاد فعالیت کارآفرینانه نوپا تحمل کند و در نهایت به موفقیت دست یابد. ریسک‌پذیری نیز به عنوان یکی از قابلیت‌های کارآفرینی می‌باشد که زنان روستایی استان کرمانشاه از لحاظ این قابلیت در وضعیت متوسطی قرار دارند. ریسک‌پذیری بخشی از زندگی کارآفرینان است و کارآفرینان بایستی روحیه ریسک‌پذیری داشته باشند. چرا که بدون ریسک‌پذیری نمی‌توان رشد کرد. در واقع آمادگی و اشتیاق برای ریسک یک مزیت رقابتی برای کارآفرین است که سبب می‌شود شکست در یک پروژه برای وی یک تجربه یادگیری تلقی گردد نه یک تراژدی فردی. متوسط بودن این بعد در زنان روستایی نشان می‌دهد که آنها همواره به دنبال علایق خود نمی‌روند، نگرش آنها نسبت به موفقیت خود همواره مثبت نیست و گاهی از انجام امور به خاطر سختی آن صرف‌نظر می‌کنند که ماحصل این نوع نگرش عدم موفقیت آنها در راستای کارآفرینی می‌باشد. لذا ضرورت دارد که به منظور توانمندسازی زنان و بهبود توسعه قابلیت‌های کارآفرینی آنها به این بعد و تقویت آن توجه نمود. چرا که بر اساس نتایج، قابلیت‌های کارآفرینی زنان ۳۵

یعنی آگاه‌سازی پرداخت، چرا که آموزش کارآفرینی توأم با انتقال اطلاعات نوین به زنان روستایی، پیامدهای اجتماعی-اقتصادی زیادی در سطح زندگی زنان روستایی به همراه خواهد داشت و می‌تولند زمینه‌ساز تقویت کارآفرینی آنها باشد. از طریق آموزش، مهارت‌ها و صلاحیت زنان کارآفرین افزایش می‌یابد و سبب اثربخشی هر چه بیشتر زنان کارآفرین در خانواده، کسب و کار و جامعه می‌شود.

در این راستا مطالعات مختلف (Hoque et al., 2017; Baig et al., 2020؛ رفیعی و همکاران، ۱۳۹۹؛ گلکاردفرد و رضایی مقدم، ۱۳۹۸) در تأیید نتیجه پژوهش بر این موضوع تأکید نمودند که رسیدن به توسعه جز با آگاه‌سازی و آموزش زنان امکان‌پذیر نیست و آموزش را نقطه عطف توانمندسازی زنان بیان نمودند. چرا که آگاهی موجب توانمندسازی زنان در ابعاد مختلف و از جمله کارآفرینی می‌شود.

بعد فراکنشی عمل کردن نیز در زنان روستایی استان کرمانشاه ضعیف بود. فراکنشی عمل کردن نشان دهنده تولنایی و پشتکار در مسیر تحقق اهداف و کسب موفقیت می‌باشد که بر اساس نتایج زنان روستایی متناسب با توانایی‌هایشان تلاش نمی‌کنند، از قدرت تصمیم‌گیری بالایی برخوردار نیستند و بهتر انجام دادن کارها از طریق جستجوی راه‌های بهتر برایشان ساده نیست. در این راستا نتیجه پژوهش اکبرپور (۱۳۹۵) و Tlaiss (۲۰۱۴) نیز نشان داد که وجود سخت‌کوشی، پشتکار و فراکنشی عمل کردن برای موفقیت زنان کارآفرین لازم است.

بعد دیگر قابلیت‌های کارآفرینی استقلال‌طلبی است که بر اساس نتایج زنان روستایی استان کرمانشاه از لحاظ این قابلیت در وضعیت متوسطی قرار دارند. استقلال‌طلبی به عنوان یک نیروی انگیزشی برای موفقیت زنان در راستای کارآفرینی می‌باشد. نیاز به استقلال، عاملی است که سبب می‌شود تا کارآفرینان به

از پیش‌تازان و حامیان نوآوری در محیط روستا، منابع، امکانات و تجهیزات لازم را برای آنها فراهم نمود، همچنین راه‌اندازی انجمن‌های تجاری و تخصصی و اطلاع‌رسانی درست از طریق برگزاری کلاس‌های آموزشی می‌تواند باعث افزایش آگاهی زنان روستایی در زمینه افزایش ظرفیت روستا و ایجاد اشتغال با توجه به ظرفیت‌های منطقه شود.

- پیشنهاد می‌شود توجه ویژه‌ای به برگزاری دوره‌های آموزش غیر رسمی در جهت ایجاد انگیزه و کسب دانش و مهارت بیشتر در زنان کارآفرین از سوی دولت مبذول گردد. همچنین دعوت از کارآفرینان و زنان کارآفرین روستایی با تجربه و موفق به عنوان الگو در جهت برانگیختن هر چه بیشتر نیاز به موفقیت در زنان روستایی توصیه می‌شود.

- به منظور تضعیف موانع اقتصادی پیشنهاد می‌شود که بین سازمان‌های ارائه دهنده خدمات کسب و کار و اعطا کننده وام به منظور ارائه خدمات بهتر به زنان روستایی کارآفرین ارتباط برقرار گردد. ضمن اینکه آموزش مهارت‌های تکنیکی و مدیریتی به سازمان‌ها برای ارائه خدمات مالی بهتر، اختصاص قسمتی از وام‌های ایجاد و توسعه بنگاه‌های اقتصادی به زنان کارآفرین، تأسیس مراکز مالی مختص زنان کارآفرین برای حمایت از آنها و حمایت مالی سازمان‌های غیر دولتی از زنان کارآفرین می‌تواند به کاهش موانع مالی در مسیر توانمندسازی زنان روستایی کمک نماید.

- در زمینه بهبود توانمندسازی اقتصادی زنان روستایی می‌توان گفت آنچه امروزه بیش از هر زمان دیگری مورد نیاز زنان روستایی است توجه به تنوع درآمدهای آنها و معیشت پایدار به ویژه درآمدهای خارج از مزرعه برای زنان روستایی است. لذا پیشنهاد می‌شود از طریق افزایش تسهیلات مالی و ایجاد صندوق‌های حمایت از زنان کارآفرین،

درصد از توانمندی‌های آنها را تبیین می‌نماید. در واقع کارآفرینی سبب می‌شود که زنان روستایی بتوانند جایگاهی برای فعالیت در راستای رفع نیازها و حل مشکلات خود و ذی‌نفعان بیابند و فعالیت آنها هدفمند، جهت‌دار و دارای پشتوانه گردد. در مطالعات مختلف کارآفرینی، نیز بر ریسک‌پذیر بودن به عنوان یک قابلیت برای کارآفرینان تأکید شده است (زریه و همکاران، ۱۳۹۹؛ عنابستانی و همکاران، ۱۳۹۶).

بر اساس نتایج پژوهش پیشنهادهای ذیل ارائه می‌گردد:

- با توجه به تأثیر کارآفرینی بر توانمندسازی زنان روستایی پیشنهاد می‌شود که فعالیت‌های کارآفرینانه زنان روستایی ترویج داده شود، روحیه کارآفرینی آنها را پرورش داده و در نهایت محیطی کارآفرینانه حاکم گردانید. این امر مستلزم شناخت، تبیین و تشریح مفهوم و فرآیندهای کارآفرینی روستایی در کسب و کارهای کوچک در روستاهای استان کرمانشاه از طریق رفع موانع و شناسایی نیازها می‌باشد.

- به منظور بهبود بعد اجتماعی توانمندسازی زنان روستایی تقویت انجمن‌ها و شبکه‌های ارتباطی بین زنان کارآفرین، تشویق زنان صاحب کسب و کار به عضویت در انجمن‌های کارآفرینی زنان، همچنین برگزاری جلسه بین اعضای انجمن برای تبادل اطلاعات و تجربیات می‌تواند مؤثر واقع گردد.

- از طریق اجرای برنامه‌های آموزشی عملی به صورت گروهی و سازمان‌دهی فعالیت‌ها مشارکتی و عملی به صورت گروهی برای زنان روستایی نیز می‌توان در راستای ارتقا بعد اجتماعی توانمندسازی زنان روستایی تلاش نمود.

- از آنجا که بعد نوآوری کارآفرینی در زنان روستایی ضعیف است لازم است ضمن تشویق و حمایت

در پژوهش از سطح سواد خواندن و نوشتن برخوردار بودند و حتی تعدادی نیز بی سواد بودند. لذا پیشنهاد می شود امکان فراگیری سواد از طریق دوره های نهضت سوادآموزی برای زنان بی سواد روستا فراهم گردد. همچنین با فراهم نمودن بسترهای لازم و رفع موانع، موجبات ارتقا سطح تحصیلی زنان و دختران روستایی را فراهم نمود و یا با برگزاری کلاس های آموزشی آشنایی زنان با حقوق خود با استعانت از نظام ترویجی مناسب موجبات افزایش آگاهی و مشارکت زنان روستایی و در نهایت توانمندسازی آنان را فراهم نمود.

سپاسگزاری

مقاله حاضر برگرفته از طرح پژوهشی صندوق حمایت از پژوهشگران و فناوران کشور (INSF) با عنوان "شناسایی آسیب ها و راهبردهای توانمندسازی زنان روستایی منطقه کرمانشاه" و به شماره ۴۰۰۱۱۴۴ می باشد. با تشکر از تمامی افراد مسئول و پیگیر در صندوق حمایت از پژوهشگران و فناوران کشور و همچنین عزیزانی که در مرحله مصاحبه و تکمیل پرسشنامه محققین را مدد رساندند.

آرامش، ح.، رس، ف. و کشاورز، س. ۱۳۹۹. اثربخشی کارآفرینی اجتماعی در توانمندسازی زنان روستایی، مورد: مناطق حاشیه نشین چابهار. اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۴ (۳۴): ۶۲-۴۱. برقی، ح.، تقدیسی، ا.، تازیکی، ر. و نادرخانی، ز.

فراهم نمودن فرصت ارائه محصولات در نمایشگاه ها و جشنواره ها در راستای تقویت توانمندسازی اقتصادی زنان روستایی اقدام نمود. - شناسایی ابعاد پنهان و آشکار فعالیت های اقتصادی انجام شده توسط زنان روستایی و به خصوص زنانی که در راستای توسعه کسب و کار خود موفق نبوده اند توسط مدیران محلی و تلاش برای ساماندهی آنان می تواند پیشنهاد دیگری در راستای رفع موانع اقتصادی توانمندسازی کارآفرینی زنان روستایی باشد.

- با توجه به تأثیر بعد استقلال طلبی در توانمندسازی زنان روستایی، پیشنهاد می شود تقویت مهارت های استقلال طلبی زنان روستایی از طریق برگزاری کلاس های آموزشی برای آشنایی با راهکارهای استقلال مالی و خودکفایی مورد توجه قرار گیرد. - بعد رهبری و پشتکار زنان روستایی را می توان از طریق ایجاد یک بستر برای مشاوره و مشورت زنان روستایی با هدف مسئولیت پذیری، ارتقای اعتماد به نفس، رهبری و تصمیم گیری تقویت نمود.

- بالا بودن تحصیلات زنان روستایی می تواند توانمندسازی آنها را از جنبه های مختلف تحت تأثیر قرار دهد. بر اساس نتایج اکثر زنان پاسخگو

منابع

اکبرپور، م. ۱۳۹۵. نقش و عملکرد توانمندسازی روستاییان در کارآفرینی مناطق روستایی (مطالعه موردی: بخش مرکزی شهرستان هشتروند). جغرافیا و پایداری محیط، ۶ (۱۸): ۶۶-۵۱. ابوالفتح زاده، ز.، یوسفی، ع. و امینی، ا.م. ۱۳۹۵. ارزیابی عوامل موثر در توانمندسازی زنان روستایی شهرستان اصفهان. پژوهش نامه زنان، ۷ (۱): ۲۷-۱.

۱۳۹۲. بررسی میزان مشارکت زنان روستایی در فعالیت‌های کشاورزی (دهستان استرآباد شمالی شهرستان گرگان). برنامه‌ریزی فضایی، ۳ (۴): ۱۵۵-۱۷۴.
- تاراسی، ز.، کریم‌زاده، ح. و آقایاری‌هیر، م. ۱۳۹۹. بررسی ارتباط ظرفیت‌سازی و توانمندسازی زنان روستایی، مطالعه موردی: شهرستان زنجان. جغرافیا و توسعه، ۱۸ (۵۸): ۲۲۴-۲۰۳.
- داوری، ع. و رضازاده، آ. ۱۳۹۲. مدل‌سازی معادلات ساختاری با نرم افزار PLS، انتشارات جهاد دانشگاهی. تهران.
- رضایی‌مقدم، ک. و نعمت‌پور، ل. ۱۳۹۳. فعالیت در شکل‌های تولید ورمی کمپوست، راهکاری برای توانمندسازی زنان روستایی: مطالعه موردی استان فارس. روستا و توسعه، ۱۷ (۳): ۱۰۳-۸۳.
- رستمی، ف.، صحرایی، م.، ملکی، ط.، ساسانی، ف. و شاهمرادی، م. ۱۳۹۳. آسیب‌شناسی چالش‌ها و مشکلات دختران در جوامع روستایی (مورد مطالعه: دهستان ماهیدشت شهرستان کرمانشاه). زن در توسعه و سیاست، ۴ (۱۲): ۵۰۶-۴۸۹.
- رفیعی، ش.، فتحی، س. و شیرینی، ط. ۱۳۹۹. بررسی زمینه‌های توسعه کارآفرینی از دیدگاه زنان کارآفرین استان گیلان. مجله مطالعات توسعه اجتماعی ایران، ۱۲ (۲): ۱۱۷-۱۲۹.
- زریه، س.، عدالتیان شهریار، ج. و مختاری بایع کلایی، م. ۱۳۹۹. طراحی الگوی بومی مدیریت توسعه کارآفرینی زنان ایران در امور بانوان شهرداری تهران. فصلنامه مدیریت کسب و کار، ۱۲ (۴۷): ۱۹۷-۲۱۳.
- زمانی‌مقدم، م. و افشانی، س.ع. ر. ۱۴۰۰. توانمندسازی زنان سرپرست خانوار در ایران: مروری نظام‌مند. فصلنامه علمی-پژوهشی رفاه اجتماعی، ۲۱ (۸۰): ۸۰-۴۵.
- شفیعی ثابت، ن. و یوسفی، س. ۱۳۹۴. تبیین عوامل موثر بر توانمندسازی زنان در فراگرد توسعه سکونتگاه‌های روستایی (مطالعه موردی: ناحیه گیلوان و آب‌بر شهرستان طارم). پژوهش‌های دانش زمین، ۷ (۱): ۴۴-۶۱.
- صیدایی، س. ا. و صادقی، ح. ۱۳۹۳. کارآفرینی و برنامه‌ریزی توسعه روستایی. نشر دارخوین. اصفهان.
- عنابستانی، ع.ا.، صادقلو، ط. و مرادی، ک. ۱۳۹۶. تحلیل نقش مدیریت پروژه‌های کارآفرینانه در توانمندسازی زنان روستایی، مورد: اعضای نظام صنفی کشاورزی شهرستان محلات. فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۷ (۱): ۲۱۹-۲۰۳.
- عظیمی، ن. ۱۴۰۰. طراحی الگوی برای توانمندسازی زنان روستایی شهرستان کرمانشاه. رساله دکتری. دانشگاه رازی.
- عربخانی، ا.، سیدمیرزایی، س.م. و کلدی، ع. ر. ۱۳۹۸. تحلیل توانمندسازی زنان روستایی در تولید مصنوعات صنایع دستی مورد مطالعه دهستان عشق‌آباد شهرستان نیشابور. نشریه علمی-پژوهشی مطالعات هنر اسلامی، ۱۶ (۳۶): ۳۳۸-۳۵۶.
- قنبری، ی.، برقی، ح. و قطبی‌نژاد، ن. ۱۳۹۵. بررسی نقش فعالیت‌های کشاورزی زنان روستایی در توانمندسازی اقتصاد خانوار (مطالعه موردی: بخش برزک شهرستان کاشان). نشریه علمی-ترویجی راهبرد توسعه، ۱۲ (۴۸): ۷۶-۶۲.
- قنبری، ی. و انصاری، ر. ۱۳۹۴. شناسایی و تبیین عوامل اجتماعی و اقتصادی موثر بر توانمندسازی زنان روستایی (مطالعه موردی: شهرستان رستم). مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، ۴ (۳): ۱۰-۱.

- قجری، ح.ع. و حق پرست، ف. ۱۴۰۱. مطالعه تأثیر توانمندسازی اقتصادی زنان سرپرست خانوار بر سلامت اجتماعی آنان. فصلنامه مطالعات میان رشته‌ای در علوم انسانی، ۱۴ (۲): ۱۷۷-۱۵۱.
- گلکارفرد، م. و رضایی مقدم، ک. ۱۳۹۸. رابطه کارآفرینی با ابعاد توانمندسازی زنان روستایی استان فارس. راهبردهای کارآفرینی در کشاورزی، ۶ (۱۱): ۱۰-۱.
- مهاجری، ش.، مجردی، غ.ر. و بادسار، م. ۱۳۹۵. بررسی نقش عوامل اجتماعی و روانشناختی بر توانمندسازی زنان روستایی سرپرست خانوار تحت پوشش کمیته امداد (مورد مطالعه: شهرستان عباس‌آباد). تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، ۴۷ (۱): ۲۲۵-۲۱۱.
- ملکی، ط.، شاهمرادی، م.، میرک‌زاده، ع. ا.، نجفی کاکاوند، ال. و چام‌چام، ج. ۱۳۹۴. بررسی عوامل موثر بر وضعیت اجتماعی اقتصادی زنان روستایی. مجله پژوهش‌های اقتصاد روستا، ۲ (۵): ۱۸-۱.
- موسوی، م. و رولنخواه، ف. ۱۳۹۵. واکاوی لنوع نظام‌های رفاهی با توانمندسازی اقتصادی زنان. فصلنامه مطالعات اجتماعی روانشناختی زنان، ۱۴ (۱): ۲۴۹-۲۷۲.
- مطیعی لنگرودی، س.ح.، قدیری معصوم، م.، دادورخانی، ف.، یداللهی فارسی، ج. و ترکاشوند، ز. ۱۳۹۱. تبیین عوامل مؤثر بر توانمندی روستاییان در توسعه کارآفرینی، مطالعه موردی بخش‌های زند و سامن شهرستان ملایر. مجله پژوهش‌های جغرافیای انسانی، ۴۴ (۸۰): ۱۳۸-۱۱۹.
- مرکز آمار ایران. گزیده نتایج آماری سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۵.
- مقدسی فریمانی، ش.، میرترابی، م. ا. و قائم مقامی، س.س. ۱۳۹۹. توانمندی اقتصادی-اجتماعی زنان روستایی و عوامل مؤثر بر آن (مورد مطالعه: اعضای
- صندوق‌های اعتبارات خرد زنان روستایی استان زنجان). فصلنامه راهبردهای توسعه روستایی، ۷ (۳): ۳۶۳-۳۴۷.
- میرزاخانی، ک. ۱۳۹۹. مطالعه جامعه‌شناختی راهکارهای توانمندسازی زنان روستایی و عشایر. فصلنامه رویکردهای پژوهشی نوین در مدیریت و حسابداری، ۴ (۴۵): ۱۵-۱.
- نوروزی، ف. ۱۳۹۵. تبیین نظریه‌های راهگشا در ترسیم مدل علی توانمندسازی زنان با تأکید بر توانمندسازی اقتصادی. کنفرانس بین‌المللی نخبگان مدیریت، تهران، موسسه سرآمد همایش کارین.
- وطن‌خواه نوغانی، آ.، قاسمی، م. و جوان، ج. ۱۳۹۵. شناسایی و اولویت‌بندی راهبردهای توانمندسازی زنان در روستاهای مهاجرپرست بر اساس ماتریس SWOT و QSPM (مطالعه موردی: شهرستان مشهد). مطالعات اجتماعی روان‌شناختی زنان، ۱۴ (۳): ۶۱-۹۲.
- یعقوبی فرانی، ا.، سلیمانی، ع.، موحدی، رضا. و اسکندری، ف. ۱۳۹۳. تأثیر عوامل مؤثر بر کارآفرینی زنان روستایی. مطالعات اجتماعی روانشناسی زنان، ۱۲ (۴): ۷-۴۲.
- Alhaji Ali, M. and Salisu, Y. 2019. Women entrepreneurship and empowerment strategy for national development. Journal of Economics Management and Trade, 22 (3): 1-13.
- Baig, I.A., Batool, Z., Ali, A., Baig, S.A., Hashim, M. and Zia-ur-Rehman, M. 2017. Impact of women empowerment on rural development in Southern Punjab, Pakistan. Research Gate. See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/320005123>. 1-13.
- Chandra, A. McNamara, K.E. Dargusch, P. Caspe, A.M. and Dalabajan, D. 2017. Gendered vulnerabilities of smallholder farmers to climate change in conflict-prone areas: A case study from

- Koeing, A.M., Saifuddin, A., Bazle, H. and Mozumder, KH. 2003. Womens Status and Domestic Violence in Rural Bangladesh Individual and Community Level Effects. *Demography*, 40 (2): 248-256.
- Kumr Gutm, P. and MiShra. K. 2016. Study on rural women entrepreneurship in India: Issues and Challenges. *International Journal of Applied Research*, 2 (2): 33-36.
- Nawaz, F. 2010. Critical Factors of Women Entrepreneurship Development in Rural Bangladesh. U.S.A: Bangladesh Development Research Center (BDRC).
- Osama Sam, A.K., TranTien, K., Viput, O. and Zafar U.A. 2020. Determinants of female entrepreneurship success across Saudi Arabia, *Journal of Transnational management*, 25 (1): 3-29
- Prescott-Allen, R. 1995 Assessing Rural Sustainability, International Union For Conservation Of Nature And Natural Resources - World Conservation Union.
- Tlaiss, A.H. 2014. Women's Entrepreneurship, Barriers and Culture: Insights from the United Arab Emirates. *The Journal of Entrepreneurship*, 32 (2): 320-289.
- Mindanao, Philippines. *Journal of Rural Studies*, 50: 45- 59.
- Diirro, G.M., Seymour, G., Kassie, M., Muricho, G. and Muriithi, B.W. 2018. Women's empowerment in agriculture and agricultural productivity: Evidence from rural maize farmer households in western Kenya. *Plos One*, 13(5): 1- 27.
- Fiver, S. 2013. Economic empowerment strategies for young girls. *American Journal Community Psychology*, 16 (5): 725-750.
- Hoque, M.SH., Bhattacharjee, H. and Islam, N. 2020. Women Empowerment through Entrepreneurship development in Bangladesh: Amultivariate Analysis. *International Journal of Management (IJM)*, 11 (10): 392-379.
- Hechevarría, D., Bullough, A., Brush, C. and Edelman, L. 2019. High-growth women's entrepreneurship: fueling social and economic development. *J. Small Business Managem*, 57: 5-13.
- Krejci, R. and Morgan, D. 1970. Determining sample size for research activities. *Educational and psychological measurement*, 30: 607-610.
- Kumar, M. 2017. Micro-finance as an antipoverty vaccine for rural India. *International Review of Business and Finance*, 2 (1): 29-35.